

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення методичної ради університету
«23» січня 2024 року,
протокол № 4 .

Перша проректорка, голова методичної
ради університету, кандидатка наук з
державного управління, доцентка

_____ Ірина КОВТУН

_____ 2024 року

М.П.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
з навчальної дисципліни
«ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ
ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД»
для підготовки на другому освітньому рівні
здобувачів вищої освіти ступеня магістра
за спеціальністю 081 Право
галузі знань 08 Право
за денною формою навчання

м. Хмельницький
2024

РОЗРОБНИК:

доцент кафедри міжнародного та європейського права,
доктор філософії
«__» січня 2024 року

Андрій ІВАНИЦЬКИЙ

Професорка кафедри кримінального права та процесу,
докторка юридичних наук, доцентка
«__» січня 2024 року

Юлія ЦИГАНЮК

СХВАЛЕНО

Рішення кафедри міжнародного та європейського права
«22» січня 2024 року, протокол № 7 .

Завідувачка кафедри,
кандидатка юридичних наук, доцентка
«22» січня 2024 року

Світлана ЛОЗІНСЬКА

Рішення кафедри кримінального права та процесу
«13» січня 2024 року, протокол № 8 .

Завідувач кафедри,
кандидат юридичних наук, доцент
«13» січня 2024 року

Сергій КРУШИНСЬКИЙ

Декан юридичного факультету,
кандидат юридичних наук, доцент
«__» січня 2024 року

Віктор ЗАХАРЧУК

ПОГОДЖЕНО

Рішення методичної ради університету
«23» січня 2024 року, протокол №. 4

Перша проректорка, голова методичної ради
університету, кандидатка наук з державного
управління, доцентка

Ірина КОВТУН

Обліковий обсяг 3,75 ум.др.арк.

ЗМІСТ

	Стор.
1. Структура вивчення навчальної дисципліни	4
1.1. Тематичний план навчальної дисципліни	4
1.2. Лекції	6
1.3. Семінарські заняття	9
1.4. Самостійна робота студентів	30
1.5. Підсумковий контроль	34
2. Схема нарахування балів	38
3. Рекомендовані джерела	41
4. Інформаційні ресурси в Інтернеті	49

1. Структура вивчення навчальної дисципліни

1.1. Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми	Назва теми	Кількість годин					
		Денна форма навчання					
		Усього	у тому числі				
			Лекції	Сем. (прак).	Лабор.	Ін.зав.	СРС
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.	8	1	1	–	–	6
2.	Тлумачення Конвенції ЄСПЛ та юридична природа рішень ЄСПЛ	8	1	1	–	–	6
3.	Право на життя	10	2	2	–	–	6
4.	Заборона катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання	10	2	2	–	–	6
5.	Право на свободу та особисту недоторканість	10	2	2	–	–	6
6.	Право на повагу до приватного та сімейного життя, житла та кореспонденції	10	2	2	–	–	6
7.	Свобода думки, совісті і релігії	7	1	1	–	–	5
8.	Свобода вираження поглядів та свобода зібрань та об'єднання	7	1	1	–	–	5
9.	Право на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту	9	2	2	–	–	5
10.	Захист права власності	9	2	2	–	–	5
11.	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика ЄСПЛ у контексті кримінальних проваджень.	11	2	2	-	-	7
12.	Загальновизнані міжнародні стандарти та принципи кримінального провадження в галузі прав людини	16	4	4	-	-	8
13.	Застосування гарантій Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод під час досудового розслідування	17	4	4	-	-	9
14.	Застосування гарантій Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод під час стадії судового розгляду судом I інстанції та перегляду судових рішень	18	4	4	-	-	10

15.	Актуальні теоретичні та практичні проблеми визнання ЄСПЛ недопустимими доказів у кримінальному провадженні.	15	4	2	-	-	9
	Всього годин:	165	34	32	-	-	99

1.2. Лекції

№ з/п	Назва і план теми	Кількість годин
1	2	3
1.	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод	1
1.1.	Загальна характеристика та основні принципи ЄКПЛ.	
1.2.	Юридична природа норм Конвенції.	
1.3.	Основні права та свободи, закріплені у Конвенції.	
2.	Тлумачення Конвенції ЄСПЛ та юридична природа рішень ЄСПЛ	1
2.1.	Повноваження, компетенція у тлумаченні норм ЄКПЛ.	
2.2.	Правові підходи до тлумачення норм ЄКПЛ.	
2.3.	ЄСПЛ як «класичний» прецедент». ЄСПЛ як усталена судова практика, прецедент романо-германської правової системи.	
3.	Право на життя	2
3.1.	Сфера застосування ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.	
3.2.	Позитивні та негативні зобов'язання держав щодо реалізації права на життя.	
3.3.	Момент початку життя. Право на життя та евтаназія. Право на життя та смертна кара	
4.	Заборона катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання	2
4.1.	Обсяг та складові заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання згідно з фундаментальними документами у сфері прав людини.	
4.2.	Позитивні та негативні зобов'язання держави щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання.	
4.3.	Аналіз практики ЄСПЛ щодо порушення Україною ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.	
5.	Право на свободу та особисту недоторканість	2
5.1.	Обсяг, складові права на свободу та особисту недоторканість. Сфера застосування ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.	
5.2.	Позитивні та негативні зобов'язання держав щодо права на свободу та особисту недоторканість.	
5.3.	Поняття, зміст та обмеження права на свободу пересування та права на вільний вибір місця проживання.	
5.4.	Позбавлення свободи згідно зі ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.	
6.	Право на повагу до приватного та сімейного життя, житла та кореспонденції	2
6.1.	Обсяг, складові права на повагу до приватного й сімейного життя, житла та кореспонденції. Сфера застосування ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.	
6.2.	Позитивні та негативні зобов'язання держав щодо реалізації права на повагу до приватного й сімейного життя, житла та кореспонденції. Концепція «приватність», «житла», «кореспонденції» у розумінні ст. 8	
6.3.	Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Репутація і честь особи як сфера захисту приватного життя,	
6.4.	гарантованого ст. 8 Конвенції про захист прав людини і	

	основоположних свобод.	
7.	Свобода думки, совісті і релігії	1
7.1.	Сфера застосування ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.	
7.2.	Позитивні та негативні зобов'язання держави щодо реалізації права на свободу думки, совісті і релігії.	
7.3.	Обмеження права на свободу думки, совісті і релігії.	
8.	Свобода вираження поглядів та свобода зібрань та об'єднання	1
8.1.	Позитивні та негативні зобов'язання держави щодо реалізації права на свободу вираження поглядів.	
8.2.	Обмеження свободи вираження поглядів. Межі допустимої критики.	
8.3.	Свобода мирних зібрань та об'єднання як свобода комунікації. Сфера застосування ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.	
9.	Право на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту	2
9.1.	Сфера застосування ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.	
9.2.	Позитивні та негативні зобов'язання держави щодо реалізації права на справедливий суд.	
9.3.	Обсяг та складові права на справедливий суд.	
10.	Захист права власності	2
10.1.	Поняття та значення меж правомірного втручання держави у право власності як обмеження здійснення такого права.	
10.2.	Законність правомірного втручання держави у право власності.	
10.3.	Врахування «інтересу суспільства» при встановленні меж правомірного втручання державою у право власності.	
10.4.	Справедлива рівновага як межа правомірного втручання державою в право власності.	
11.	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика ЄСПЛ у контексті кримінальних проваджень.	2
11.1.	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи до неї як джерело права у кримінальному процесі.	
11.2.	Міжнародні договори України як джерело кримінального процесуального права України.	
11.3.	Європейський суд з прав людини: загальна характеристика	
11.4.	Застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні. Вимоги КПК України	
12.	Застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у контексті засад кримінального провадження	4

12.1.	Загальновизнані міжнародні стандарти та принципи кримінального провадження в галузі прав людини.	
12.2.	Міжнародні стандарти, що застосовуються у кримінальному провадженні.	
12.3.	Практика ЄСПЛ та її роль у розкритті засад кримінального провадження. Принципи права.	
12.3.1.	Верховенство права (ст. 8 КПК, ст. 1 ЄКПЛ).	
12.3.2.	Законність (ст. 9 КПК, ст. ст. 5, 6, 7, 8 та ін. ЄКПЛ).	
12.3.3.	Рівність перед законом і судом (ст. 10 КПК, ст.6, ст. 14 ЄКПЛ, Протокол № 12 до Конвенції).	
12.3.4.	Повага до людської гідності (ст. 11 КПК, ст. 3 ЄКПЛ). Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 12 КПК, ст. 5 ЄКПЛ).	
12.3.5.	Недоторканність житла чи іншого володіння особи (ст.13 КПК, ст. 8 ЄКПЛ).	
12.3.6.	Таємниця спілкування (ст. 14 КПК, ст. 8 ЄКПЛ).	
12.3.7.	Невтручання у приватне життя (ст. 15 КПК, ст. 8 ЄКПЛ).	
12.3.8.	Недоторканність права власності (ст. 16 КПК, ст. 1 Першого протоколу).	
12.3.9.	Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень (ст. 21 КПК, ст. 6 ЄКПЛ).	
12.3.10.	Забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24 КПК, п. 4 ст. 5 та ст. 13 ЄКПЛ)	
13.	Застосування гарантій Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод під час досудового розслідування	4
13.1.	Поняття обвинувачення у практиці ЄСПЛ.	
13.2.	Зобов'язання щодо розслідування.	
13.3.	Запобіжні заходи. Види запобіжних заходів за кримінальним процесуальним законодавством України: особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою; «спеціальні» види запобіжних заходів під час застосування особливих порядків кримінального провадження.	
13.4.	Збір доказів.	
13.5.	Закінчення провадження. Закінчення та завершення досудового розслідування.	
14.	Застосування гарантій Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод під час стадії судового розгляду судом I інстанції та перегляду судових рішень	4
14.1.	Особливості розгляду кримінального провадження судом I інстанції та перегляду судових рішень у національному законодавстві.	
14.2.	Автономне тлумачення термінів: «суд»; «суд встановлений законом». «незалежність суду» «безсторонність» «зала судових засідань».	
14.3.	Практики ЄСПЛ щодо питань відкритого та гласного судового засідання.	
14.4.	Практичні аспекти доказування у суді.	
14.5.	Стандарт «поза розумним сумнівом».	
14.6.	Реалізація захисту під час судового розгляду. Забезпечення права на захист у кримінальному процесі із урахуванням практики ЄСПЛ.	
14.7.	Судові документи. Вирок. Необхідність наведення мотивів.	
14.8.	Призначення покарання. Ніякого покарання без закону. «Non bis in idem»	
14.9.	Апеляційне та касаційне провадження	

15.	Актуальні теоретичні та практичні проблеми визнання ЄСПЛ недопустимими доказів у кримінальному провадженні.	4
15.1.	Визнання доказів недопустимими за національним законодавством.	
15.2.	Доктрина «плодів отруєного дерева».	
15.3.	Провокація злочину: тест на встановлення.	
	Усього	34

1.3. Семінарські заняття

Семінарське заняття 1.

Тема 1-2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

Тлумачення Конвенції ЄСПЛ та юридична природа рішень ЄСПЛ

Питання для усного опитування та дискусії

- 1.1. Загальна характеристика та основні принципи ЄКПЛ. Юридична природа норм Конвенції.
- 1.2. Основні права та свободи, закріплені у Конвенції.
- 1.3. Повноваження, компетенція у тлумаченні норм ЄКПЛ. Юридична сила тлумачення норм ЄКПЛ.
- 1.4. ЄСПЛ як «класичний» прецедент». ЄСПЛ як усталена судова практика, прецедент романо-германської правової системи.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: природа Конвенції, захист прав людини, основоположні свободи людини, структура Конвенції, обов'язок держави, додаткові протоколи, особливості приписів, принцип рівності, тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тлумачення за принципом «живого дерева», прецедент практики ЄСПЛ, ухвала, рішення по суті, окрема думка.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

В 1949 році після Другої Світової війни з метою покращення культурного, соціального та політичного життя Європи, створення єдиної європейської спільноти, що базується на свободі, демократії, визнанні прав людини та верховенства закону, була створена така міжнародна організація як Рада Європи. Діяльність Ради Європи з самого початку була направлена на усунення серйозних порушень прав людини, гармонізацію політики і прийняття загальних норм у Державах - учасниках та вироблення єдиної правозастосовчої практики.

Основні задачі Ради Європи закріплені в її Статуті. В статті 1 Статуту закріплено: "Метою Ради Європи являється досягнення більшої єдності між її членами з метою захисту та здійснення ідеалів і принципів, які є їхнім загальним досягненням, та сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу. Ця мета буде досягатися зусиллями органів Ради Європи шляхом розгляду питань, що представляють загальний інтерес. Досягнення згоди та проведення загальних дій в економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій та адміністративній сферах, рівно як і шляхом підтримання та подальшого здійснення прав і основних свобод людини". Слід зауважити, що питання, які пов'язані з національною безпекою, не відносяться до компетенції Ради Європи.

Вирішення задач Ради Європи здійснюється у таких напрямках:

- посилення гарантій прав і свобод людини та створення ефективних систем контролю за їх захистом;
- виявлення нових порушень прав і свобод особи та випадків приниження людської

гідності;

- заохочення вивчення прав людини в учбових закладах та серед професійних груп (юристи, персонал пенітенціарних систем тощо)

Кожен член Ради Європи повинен визнати принцип верховенства права, у відповідності з яким всі особи, які знаходяться під її юрисдикцією, повинні мати рівні права і свободи та співробітничати для досягнення мети Ради.

В своїй міжнародній діяльності Рада Європи опирається на такий міжнародний документ як Конвенція про захист прав і основних свобод людини, яка була прийнята в 1950 році та набрала чинності в 1953 році. Конвенція не з'явилася на порожньому місці - їй передувала Загальна декларація прав людини, якій відведено чільне місце в преамбулі Європейської конвенції. У преамбулі Конвенції встановлюються такі важливі принципи як підвалини справедливості і миру в усьому світі. Такий принцип забезпечується, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки загальному розумінню і дотриманню прав людини, від яких вони залежать.

Тлумачення норм права, само по собі, є необхідним і важливим елементом будь-якого правореалізаційного процесу, включаючи правозастосовну діяльність. Під час реалізації загальних приписів правових норм виникає потреба конкретизувати ті чи інші аспекти їх змісту, враховуючи обставини кожного конкретного випадку. Саме тлумачення норм права дозволяє суб'єкту права збагнути їх сутність, цілі та призначення, а також правильно використовувати норми у конкретних правових ситуаціях.

На сьогоднішній день одними з найбільш актуальних для вітчизняної науки та практики є низка питань, пов'язаних з тлумаченням норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Це пояснюється, по-перше, нагальною необхідністю впровадження конвенційних стандартів до національної правової системи, а по-друге, абстрактністю норм Конвенції, що вимагає їхнього постійного тлумачення, і в першу чергу з боку Європейського суду з прав людини. Слід зазначити, що проблема практичної реалізації положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод на національному рівні вимагає вирішення комплексу питань, що стосуються не лише з'ясування особливостей тлумачення її норм, але й визначення правової природи прецедентів Європейського суду з прав людини застосувати Європейську конвенцію з прав людини.

Аналіз здійснюваної Судом інтерпретації норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод дає змогу виділити такі принципи тлумачення: принцип ефективного та динамічного тлумачення; принцип забезпечення правової визначеності (принцип дотримання прецеденту); принцип пропорційності та забезпечення рівноваги інтересів; принцип забезпечення певної свободи національного розсуду; принцип автономного тлумачення; врахування загальновизнаних міжнародних стандартів і принципів міжнародного права; принцип забезпечення мінімальних гарантій прав і свобод людини.

Доктрина «плодів отруйного дерева» (fruit of the poisonous tree) сформульована Європейським судом з прав людини у справах «Гефген проти Німеччини», «Тейксейра де Кастро проти Португалії», «Шабельник проти України» «Балицький проти України», «Нечипорук і Йонкало проти України», «Яременко проти України». Іноді використовується також фраза: «плід отруєного дерева». Відповідно до цієї доктрини, якщо джерело доказів є неналежним, то всі докази, отримані з його допомогою, будуть такими ж («Гефген проти Німеччини»). Недопустимими є докази, здобуті із суттєвим порушенням прав та свобод людини. На думку ЄСПЛ, надається оцінка допустимості всього ланцюжка доказів, що базуються один за іншим, а не кожного окремого доказу автономно.

У рішенні по справі «Нечипорук і Йонкало проти України» Європейський суд з прав людини зазначив, що докази, отримані в кримінальному провадженні з порушенням встановленого порядку, призводять до його несправедливості в цілому, незалежно від доказової сили таких доказів і від того, чи мало їх використання вирішальне значення для засудження обвинуваченого судом.

У рішеннях у справах «Балицький проти України», «Тейксейра де Кастро проти Португалії», «Шабельник проти України» ЄСПЛ застосував різновид доктрини «плодів отруйного дерева», яка полягає в тому, що визнаються недопустимими не лише докази,

безпосередньо отримані з порушеннями, а також докази, яких не були б отримано, якби не було отримано перших. Таким чином, допустимі самі по собі докази, отримані за допомогою відомостей, джерелом яких є недопустимі докази, стають недопустимими.

ЄСПЛ виходить з того, що при недопустимості одного доказу в єдиному ланцюжку суд повинен вирішити питання про справедливість судового розгляду в цілому. Тобто якщо процес по даній справі в цілому і загалом справедливий, то й отримані у незаконний спосіб докази можуть бути прийнятними (рішення ЄСПЛ у справі «Хан проти Сполученого Королівства», «Schenk v. Switzerland»).

Стаття 7 Конвенції не обмежується заборонаю ретроспективного застосування кримінального законодавства на шкоду обвинуваченому. У більш загальному сенсі вона також втілює принцип, що лише закон може визначати злочин і передбачати за нього покарання (*nullum crimen, nulla poena sine lege*). Забороняючи, зокрема, поширення сфери існуючих злочинів на дії, які раніше не були кримінальними злочинами, стаття також встановлює принцип, що кримінальне законодавство не має широко тлумачитися на шкоду обвинуваченому, наприклад за аналогією (див. справу *Del Río Prada*, процит. вище, пункт 78) (пункт 49 рішення).

Також, необхідно усвідомлювати розуміння правової природи практики Європейського суду з прав людини як усталеної судової практики або прецеденту романо-германської правової системи, адже Європейський суд з прав людини фактично здійснює динамічну правозастосовну та правоінтерпретаційну діяльність щодо положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в умовах сьогодення та з метою забезпечення однієї із цілей прийняття вказаного міжнародного договору ефективний захист прав індивідів.

Семінарське заняття 2.

Тема 3. Право на життя

Питання для усного опитування та дискусії

- 2.1. Позитивні та негативні зобов'язання держав щодо реалізації права на життя.
- 2.2. Сфера застосування ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
- 2.3. Право на життя та евтаназія.
- 2.4. Право на життя та смертна кара.
- 2.5. Право на життя осіб, які знаходяться під вартою.
- 2.6. Право на життя під час збройних конфліктів.
- 2.7. Право на життя та захист від насилля з боку третіх осіб.
- 2.8. Право на життя і захист навколишнього середовища.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: право на життя, смертна кара, евтаназія, тримання під вартою, збройні конфлікти, насилля з боку третіх осіб, захист навколишнього середовища.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Позитивні зобов'язання держав щодо реалізації права на життя. Реагування держави на загибель особи: проведення ефективного розслідування (справа «Макканн та інші проти Сполученого Королівства» (*McCann v. the United Kingdom*) від 27 вересня 1995 р., заява № 18984/91; справа «Сергій Шевченко проти України» (*Sergey Shevchenko v. Ukraine*) від 4 квітня 2006 року, заява № 32478/02; справа «Мосендз проти України» (*Mosendz v. Ukraine*) від 17 січня 2013 року, заява № 52013/08), інституційна і практична незалежність розслідування (справа «Пол та Одрі Едвардс проти Сполученого Королівства» (*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*) від 14 березня 2002 р.), збереження доказів розслідування (справа «Гонгадзе проти України» (*Gongadze v. Ukraine*) від 8 листопада 2005 р., заява № 34056/02).

Сфера застосування ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (усі випадки насильницької смерті чи зникнення особи; розслідування обставин смерті та зберігання матеріалів такого розслідування; планування та проведення операцій із застосування сили; виключно необхідне застосування сили; застосування зброї та спецзасобів; смерть під час військової служби; надзвичайні ситуації, бойові дій, військові навчання; загроза для життя у разі вислання (депортації, екстрадиції)).

Смертна кара: застосування та заборона (Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, щодо скасування смертної кари за всіх обставин 2002 р.). Право на евтаназію (право на смерть) (справа «Прітті проти Сполученого Королівства» (Diane Pretty v. UK) від 29 квітня 2002 р., заява № 2346/02). Право на штучне переривання вагітності (справа «Тісбонц проти Польщі» від 20 березня 2007 р., заява № 27617/04).

Семінарське заняття 3.

Тема 4. Заборона катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання

Питання для усного опитування та дискусії

3.1. Обсяг та складові заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання згідно з фундаментальними документами у сфері прав людини.

3.2. Позитивні та негативні зобов'язання держави щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання.

3.3. Аналіз практики ЄСПЛ щодо порушення Україною ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: катування; нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Співвідношення та критерії розмежування основних форм поведінки, що складають предмет регулювання ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. – катування, нелюдське поводження та поводження, що принижує гідність. Абсолютний характер права гарантованого ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Принцип «мінімального рівня жорстокості» (відносність оцінки та залежність від обставин конкретної справи). Справедлива сатисфакція жертвам катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

Форми забороненого поводження в контексті затримання чи тримання під вартою: фізичне насильство (справа «Лопатін і Медведський (Lopatin and Medvedskiy) проти України» від 20 травня 2010 р., заява № 2278/03), (справа «Давидов та інші (Davydov and others) проти України» від 1 липня 2010 р., заява №№17674/02 і 39081/02), (справа «Сьорінг проти Сполученого Королівства» (Soering Case v. the United Kingdom) від 26 червня 1989 р., заява № 14038/88); психічні страждання (справа «Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom) від 18 січня 1978 р., серія А № 25).

Особливості порушення вимог ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: тримання під вартою; методи ведення допиту; належна медична допомога; ризик зазнати поганого поводження за кордоном; поводження з родичами.

Негативні зобов'язання держави щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання. Позитивні зобов'язання держави щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання.

Європейські стандарти у сфері протидії насильству у сім'ї (розробка і впровадження швидких заходів реагування на насильство у сім'ї; криміналізація протиправних діянь,

вчинених у сім'ї; запровадження спеціалізації фахівців, які надаватимуть жертвам насильства компетентну допомогу соціального, медико-соціального спрямування).

Семінарське заняття 4.

Тема 5. Право на свободу та особисту недоторканість

Питання для усного опитування та дискусії

4.1. Обсяг, складові права на свободу та особисту недоторканість. Сфера застосування ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

4.2. Позитивні та негативні зобов'язання держав щодо права на свободу та особисту недоторканість.

4.3. Поняття, зміст та обмеження права на свободу пересування та права на вільний вибір місця проживання.

4.4. Позбавлення свободи згідно зі ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: право на свободу та особисту недоторканість, позбавлення свободи, право на вільний вибір місця проживання, право на свободу пересування.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Негативні зобов'язання держав щодо права на свободу та особисту недоторканість. Позитивні зобов'язання держав щодо права на свободу та особисту недоторканість. Поняття, зміст та обмеження права на свободу пересування та права на вільний вибір місця проживання.

Позбавлення свободи згідно зі ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: застосування запобіжного заходу «взяття під варту» (справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (*Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine*) від 21.04.2011 р., заява № 42310/04); примусова госпіталізація (справа «М. проти України» (*M. v. Ukraine*) від 19.04.2012 р., заява № 2452/04); примусове тримання у психіатричній лікарні з метою проведення експертизи (справа «Заїченко проти України» (№ 2) від 26.02.2015 р., заява № 45797/09).

Законність позбавлення свободи: підстави, передбачені законом; дотриманість процедури; узгодження національного законодавства з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (справа «Чанєв проти України» (*Chanyev v. Ukraine*) від 09.10.2014 р., заява № 46193/13).

Затримання з порушенням ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у тому числі й за умов, якщо відповідна особа погодилась на те, щоб її затримали (справа «Осипенко проти України» (*Osypenko v. Ukraine*) від 9.11.2010 р., заява № 4634/04).

Підстави обрання запобіжного заходу у вигляді «взяття під варту» (пп.1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод): фактична підстава – наявність системи неспростовних доказів підозри щодо вчинення обвинуваченим (підозрюваним) кримінально-карного діяння (злочину); юридична підстава – ухвала слідчого судді, суду, винесені відповідно до закону.

Механізм застосування запобіжного заходу «взяття під варту»: внесення слідчому судді, суду клопотання про обрання запобіжного заходу; прийняття рішення про обрання запобіжного заходу та його оформлення; доведення рішення до відповідних осіб та складання необхідних документів; вжиття необхідних додаткових заходів, що впливають із суті обраного запобіжного заходу (справа «Бенхам проти Сполученого Королівства» (*Benham v. the United Kingdom*) від 10.06.1996 р., п. 41, Reports 1996-III).

Тривалість тримання під вартою (справа «Харченко проти України» (*Kharchenko v. Ukraine*) від 22.11.2011, заява № 40107/02).

Критерії визначення обґрунтованості підозри: формальне закріплення правопорушення, у якому підозрюється затриманий в кримінальному законі держави; наявність фактів причетності особи до вчинення правопорушення (справа «Плешков проти України» (*Pleshkov v. Ukraine*) від 10.02.2011 р., заява № 37789/05).

Причини для відмови у звільненні під заставу: ризик того, що підсудний не з'явиться в судове засідання; ризик того, що підсудний вживатиме заходів для запобігання відправленню правосуддя; ризик того, що підсудний вчинить інші правопорушення (справа «Панченко проти Росії» (*Panchenko v. Russia*) від 08 лютого 2005 р., заява № 45100/98).

Семінарське заняття 5.

Тема 6. Право на повагу до приватного та сімейного життя, житла та кореспонденції

Питання для усного опитування та дискусії

5.1. Обсяг, складові права на повагу до приватного й сімейного життя, житла та кореспонденції. Сфера застосування ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

5.2. Позитивні та негативні зобов'язання держав щодо реалізації права на повагу до приватного й сімейного життя, житла та кореспонденції.

5.3. Концепція «приватність», «житла», «кореспонденції» у розумінні ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

5.4. Репутація і честь особи як сфера захисту приватного життя, гарантованого ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: право на повагу до приватного і сімейного життя, приватність, житло, кореспонденції, репутація і честь особи.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Сфера застосування ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: приватне життя (фізична цілісність, медичне лікування, зберігання та доступ до особистих даних, репутація, ім'я, сексуальне життя та сексуальна орієнтація); сімейне життя (шлюбні відносини, зв'язки між батьком/матір'ю та дитиною, встановлення батьківства); житло (поняття та види житла, обшук житла); кореспонденція (листи, телефонні розмови, електронно-поштові повідомлення, цензурування листів осіб позбавлених волі).

Негативні зобов'язання держав щодо реалізації права на повагу до приватного й сімейного життя, житла та кореспонденції. Позитивні зобов'язання держав щодо реалізації права на повагу до приватного й сімейного життя, житла та кореспонденції.

Поняття «поваги» до приватного та сімейного життя, житла та кореспонденції в розумінні Європейського суду з прав людини (справа «Ван Ойстервік проти Бельгії» (*Van Oosterwijck case*) від 06.11.1980 р., заява № 7654/76).

Концепція «приватність» у розумінні ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зберігання інформації щодо особистих даних та доступ до особистих даних: відкрита інформація, інформація з обмеженим доступом (конфіденційна, таємна, службова).

Репутація і честь особи як сфера захисту приватного життя, гарантованого ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Правові позиції Європейського суду з прав людини у контексті реалізації права на приватне життя: зміна, написання ім'я, прізвище особи (справа «Булгаков проти України» (*Bulgakov v. Ukraine*) від 11.09.2007 р., заява № 59894/00); визначення сексуальної ідентичності, способу одягатись (справа «Даджен проти Сполученого Королівства» (*Dudgeon v. the United Kingdom*) від 22.10.1991 р., серія А № 45, п. 41), вільне розпорядження своїм тілом (справа

«Крістіна Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) від 11.07.2002 р., заява № 28957/95), збирання медичних даних, складання історії хвороби, конфіденційність медичних даних (справа «Пантелесенко проти України» (*Panteleyenko v. Ukraine*) від 29.06.2006 р., заява № 11901/02), безпечне довкілля (справа «Лопес Остра проти Іспанії» (*Lopes Ostra v. Spain*) від 09.12.1994 р., заява № 16798/80), зберігання та доступ до особистих даних (справа «Ротару проти Румунії» (*Rotaru v. Romania*) [ВП], заява № 28341/95, п. 43) та ін.

Правові позиції Європейського суду з прав людини у контексті реалізації права на сімейне життя: право батьків і дітей бути поряд один з одним (справа «Савіні проти України» від 18.12.2008 р., заява № 39948/06), формальні сімейні відносини, навіть без фактичного наповнення (справа «Абдулазіз, Кабалес і Балканделі проти Сполученого Королівства» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandalie v. the United Kingdom*) від 24 квітня 1985 р., заяви № № 9214180, встановлення батьківства (справа «Расмуссен проти Данії» (*Rasmussen v. Denmark*) від 28 листопада 1984 р., серія А № 87 п. 33), відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав (справа «Савіні проти України» (*Savinu*) від 18 грудня 2008 р., заява № 39948/06); рівність між дітьми, статус позашлюбних дітей (справа «Маркс проти Бельгії» (*Marckx v. Belgium*) від 27 квітня 1979 р., заява № 6833/74).

Концепція «житла» у розумінні ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Право на місце проживання. Право на недоторканість житла. Обшук житла. Перешкоди у користуванні житлом.

Правові позиції Європейського суду з прав людини у контексті реалізації права на житло: місце, облаштоване особою як її дім, навіть якщо його заснування не відповідало чинному законодавству (справа «Баклі проти Сполученого Королівства» від 25 вересня 1996 р., заява № 20348/92, п. 53); місце, куди особа має намір повернутися чи де було її постійне помешкання (справа «Гіллоу проти Сполученого Королівства» від 24 листопада 1986 р., Серія А, № 109, п. 46); житло, яке має статус «службового» (справа «Новосельський проти України» від 11 березня 2003 р., заява № 47148/99); приміщення, пов'язані з професійною діяльністю (офіси) (справа «Німіц проти Німеччини» від 16 грудня 1992 р., Серія А № 251-В, п. 29), складські приміщення (справа Товариство «Colas Est» проти Франції від 16 квітня 2002 р., заява № 37971/97).

Концепція «кореспонденція» у розумінні ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Форми спілкування: листи, посилки, телефонні розмови, повідомлення на пейджер, сповіщення по телетексту, розмови у приватній радіомережі.

Правові позиції Європейського суду з прав людини у контексті реалізації права на кореспонденцію: зберігання та обробка інформації щодо телефонних з'єднань (справа «Копланд проти Сполученого Королівства» (*Copland v. the United Kingdom*), рішення від 3.04.2007 р., заява № 62617/00), цензура, перехоплення або затримання листів ув'язнених (справа «Сергій Волосюк проти України» (*Sergey Volosyuk v. Ukraine*) від 12.03.2009 р., заява № 1291/03).

Умови виправданості втручання до права на повагу до приватного та сімейного життя, житла та кореспонденції: втручання «згідно із законом»; відповідність законній (легітимній) меті; «необхідність в демократичному суспільстві».

Семінарське заняття 6.

Тема 7-8. Свобода думки, совісті і релігії.

Свобода вираження поглядів та свобода зібрань та об'єднання

Питання для усного опитування та дискусії

6.1. Сфера застосування ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

6.2. Позитивні та негативні зобов'язання держави щодо реалізації права на свободу думки, совісті і релігії. Обмеження права на свободу думки, совісті і релігії.

6.3. Обсяг та складові права на свободу вираження поглядів.

6.4. Позитивні та негативні зобов'язання держави щодо реалізації права на свободу вираження поглядів. Обмеження свободи вираження поглядів. Межі допустимої критики.

6.5. Позитивні та негативні зобов'язання держави щодо реалізації права на свободу зібрань та об'єднання. Принципи реалізації права на свободу зібрань.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: права на свободу думки, слова, совісті і віросповідання, обмеження права на свободу думки, совісті і релігії, право на свободу вираження поглядів, цензура, принцип ідеологічного нейтралітету, межі допустимої критики, свобода мирних зібрань та об'єднання, принципи реалізації права на свободу зібрань, вільне володіння власністю, майно, захист права власності.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Еволюція права на свободу думки, слова, совісті і віросповідання. Співвідношення понять: «свобода думки», «свобода совісті», «свобода релігії», «свобода світогляду», «свобода віросповідання».

Сфера застосування ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: свобода думки, совісті, переконання, віросповідання, зміна релігії або переконань; організація та реєстрація релігійних громад; ведення справ релігійних громад (у тому числі й майнових); релігійне навчання; релігійні організації (релігійні секти, сектантство); відмова від військової служби з релігійних переконань, альтернативна (невійськова) служба та ін.

Негативні зобов'язання держави щодо реалізації права на свободу думки, совісті і релігії. Позитивні зобов'язання держави щодо реалізації права на свободу думки, совісті та релігії.

Принцип ідеологічного нейтралітету як основа реалізації права на свободу думки. Заборона цензури. Право сповідувати релігію або не сповідувати жодної. Право на релігійну або світську освіту. Гарантування таємниці сповіді.

Обмеження права на свободу думки, совісті і релігії. Умови виправданості втручання держави у сферу реалізації права на свободу думки, совісті і релігії: наявність правових підстав передбачених в національному законодавстві; наявність легітимної мети – «інтерес громадської безпеки, охорона публічного порядку, здоров'я чи моралі або захист прав і свобод інших осіб»; «необхідність в демократичному суспільстві» (справа «Лейла Шахін проти Туреччини» (*Leyla Şahin проти Туреччини*) від 29 червня 2004 р., заява № 44774/98).

Обсяг та складові права на свободу вираження поглядів: право на свободу безперешкодного дотримання своїх переконань; право на свободу пошуку інформації; право на свободу одержання інформації; право на свободу поширення інформації, незалежно від державних кордонів (справа «Гендїсайд проти Сполученого Королівства» (*Handyside v. the United Kingdom*) від 7 грудня 1976 р., серія А, № 24, п. 49).

Негативні зобов'язання держави щодо реалізації права на свободу вираження поглядів. Позитивні зобов'язання держави щодо реалізації права на свободу вираження поглядів.

Співвідношення поглядів, переконань, думок, уявлень. Розрізнення фактів і оціночних понять.

Засоби вираження поглядів: усні висловлювання (справа «Курпіану проти Кіпру» (*Kurpianou v. Cyprus*) від 15 грудня 2005 р.; заява № 73797/01); книжки (справа «Лендон, Очаковські-Лоран і Жюлі проти Франції» (*Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France*) [GC] від 22 жовтня 2007 р., заяви №№ 21279/02 та 36448/02); статті в засобах масової інформації (справа ««Українська Прес-Група» проти України» (*Ukrainian Media Group v. Ukraine*) від 29 березня 2005 р., заява № 72713/01); оголошення, зображення (наприклад, фотографії), графіка; відео і кіно, телевізійні передачі (справа «Йерсїлд проти Данії» (*Jersild c. Danemark*) від 23 вересня 1994 р., серія А, № 298 № 15890/89); поведінка, що виражає ідеї (носіння одягу) та ін.

Право на доступ до Інтернету. Доступ Інтернету як передумова здійснення свободи вираження поглядів онлайн. Обмеження свободи вираження поглядів у Інтернеті.

Засоби масової інформації як спосіб реалізації свободи вираження поглядів: свобода вираження поглядів у друкованих засобах масової інформації; свобода вираження поглядів в

аудіовізуальних засобах масової інформації (справа «Торгейр Торгейрсон проти Ісландії» (Thorgeir Thorgeirson v. Iceland) від 25 червня 1992 р., заява № 13778/88, п. 63).

Обмеження свободи вираження поглядів. Межі допустимої критики.

Правові позиції Європейського суду з прав людини у контексті інтерпретації поняття «погляди»: інформація та ідеї, що становлять громадський інтерес (справа «Інформаціорферайн Лентіа» та інші проти Австрії» від 24 листопада 1993, Серія А, № 276, заяви №№ 13914/88, 15041/89, 15717/89, 15779/89 та 17207/90); участь у дискусії стосовно проблем, що становлять загальний інтерес (справа «Бладет Тромсе і Стенсаас проти Норвегії» від 20 травня 1999 р., заява № 21980/93); критичні висловлювання на адресу працівників державних установ (справа Лінгенса від 8 липня 1986 р., Серія А, №. 103); мистецькі твори та вистави (справа «Інститут Отто Племінгера проти Австрії» від 20 вересня 1994 р., Серія А № 295-А, заява № 13470/87); інформація комерційного характеру (справа «Маркт Інтерн Верлаг GmbH та Клаус Беерманн проти Німеччини» від 20 листопада 1989 р., Серія А № 165, заява № 10572/83).

Поняття «мирне зібрання» й «об'єднання». Автономне тлумачення поняття «мирне зібрання». Сфера застосування ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: закриті зібрання; зібрання у громадських місцях; збори у встановленому місці; публічні процесії; сидячі демонстрації, зібрання автомобілів (справа «Баррако проти Франції» (Barraco v. France) від 5 березня 2009 року, заява № 31684/05).

Мета, коло учасників, ступінь організованості, тривалість мирних зібрань та об'єднань. Форми зібрань: концерт, пікет, інформаційні пункти, зібрання політичних партій, флешмоб, страйк, мітинг, похід, демонстрація, спеціальні публічні заходи. Мирність зібрання та його беззбройний характер: немирне вираження поглядів, намір насильницького досягнення цілей, застосування сили.

Негативні зобов'язання держави щодо реалізації права на свободу зібрань та об'єднання. Позитивні зобов'язання держави щодо реалізації права на свободу зібрань та об'єднання.

Принципи реалізації права на свободу зібрань: презумпція на користь проведення зібрання; зобов'язання держави щодо сприяння мирним зібранням та їх захисту; законність; пропорційність; недискримінація; належна адміністрація; відповідальність адміністративних органів.

Обмеження права на свободу зібрань та об'єднання. Обмежувальні заходи (обмежувальне рішення адміністративного суду): обмеження щодо місця проведення зібрання, обмеження щодо часу проведення зібрання, обмеження щодо виду і часу зібрання. Примусове припинення (розпуск) зібрання, що триває. Санкції до учасників зібрання (справа «Корецький та інші проти України» (Koretskyu and others v. Ukraine) від 3 квітня 2008 року, заява № 40269/02).

Умови виправданості втручання держави у сферу реалізації права на свободу зібрань та об'єднання: національна безпека; громадський порядок; запобігання заворушенням чи злочинам; охорона здоров'я населення; захист прав і свобод інших людей (справа ««Свято-Михайлівська парафія» проти України» (Svyato-Mukhaylivska Parafiya v. Ukraine) від 14 червня 2007 року, заява № 77703/01).

Семінарське заняття 7.

Тема 9. Право на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту

Питання для усного опитування та дискусії

- 7.1. Поняття «права на справедливий суд».
- 7.2. Позитивні та негативні зобов'язання держави щодо реалізації права на справедливий суд.
- 7.3. Обсяг та складові права на справедливий суд:
 - 7.3.1. суд встановлений законом;
 - 7.3.2. незалежний розгляд справи;
 - 7.3.3. неупереджений (безсторонній) розгляд справи;
 - 7.3.4. відкритість процесу та публічність проголошення рішення суду;
 - 7.3.5. доступ до суду;
 - 7.3.6. розгляд справи у розумні строки;
 - 7.3.7. рівність сторін у процесі;

7.3.8. право особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення на захист;

7.3.9. обґрунтованість судового рішення.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: суд, справедливий суд, строки розгляду, законність рішення.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Для ефективного вивчення теми студентам необхідно звернутись до практики ЄСПЛ щодо обсягу та складових права на справедливий суд: суд встановлений законом, незалежний розгляд справи; неупереджений (безсторонній) розгляд справи; відкритість процесу та публічність проголошення рішення суду; доступ до суду; розгляд справи у розумні строки; рівність сторін у процесі; право особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення на захист; обґрунтованість судового рішення.

Суд встановлений законом (справа «Сокурєнко і Стригун проти України» (Sokurenko and Strygun v. Ukraine) від 20.07.2006 р., заяви №№ 29458/04, 29465/04): належний склад суду; наявність достатніх повноважень для розгляду певної категорії справ та ухвалення відповідних рішень; повноважний склад суду (в т.ч. дотримання правил автоматизованого розподілу справ); дотримання правил підсудності.

Незалежність суду (справа «Олександр Волков проти України» (Oleksandr Volkov v. Ukraine), від 9.01.2013 р., заява № 21722/11): спосіб призначення та звільнення членів суду; терміни перебування на посаді судді; існування гарантій від зовнішнього тиску.

Неупередженість суду (справа «Паскал проти України» (Paskal v. Ukraine) від 15.12.2011 р., заява № 24652/04): суб'єктивні прояви (особисті переконання та поведінка окремого судді), об'єктивні прояви (відсутність будь-яких сумнівів у безсторонності судді).

Рівність сторін у судовому процесі (справа «Мєнчїнська проти Росії» (Menchinskaya v. Russia) від 15.01.2009 р., заява № 42454/02): відсутність сприятливіших умов у наданні доказів та представленні позиції; розуміння «справедливого балансу» між сторонами, надання розумної можливості представляти справу у таких умовах, які не ставлять одну сторону в суттєво не вигідне становище стосовно другої сторони.

Доступність суду (справа «Трегубєнко проти України» (Tregubenko v. Ukraine), рішення від 2.11.2004 р., заява № 61333/00): можливість подати заяву до суду; обов'язок суду розглянути справу по суті з винесенням остаточного рішення у справі; обов'язкове виконання рішення в розумний строк.

Критерії розумності строку (справа «Павлюлинець проти України» (Pavlyulynets v. Ukraine) від 6.09.2005 р., заява № 70767/01, п. 53; справа «Мороз та інші проти України» (Moroz and others v. Ukraine) від 21.12.2006 р., заява № 36545/02, п. 62): правова та фактична складність справи; поведінка заявника, а також інших осіб, які беруть участь у справі; поведінка органів державної влади, насамперед суду; характер процесу та його значення для заявника.

Право на захист (справа «Артїко проти Італії» (Artico v. Italy) від 13.05.1980 р., заява № 6694/74): право захищати себе особисто; можливість обрати адвоката; право на безоплатне юридичне представництво за недостатності особистих коштів і в ситуації, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

Семінарське заняття 8.

Тема 10. Захист права власності

Питання для усного опитування та дискусії

8.1. Зіставлення понять «право власності» та «майно».

8.2. Способи захисту права власності Європейським судом з прав людини.

8.3. Поняття та значення меж правомірного втручання держави у право власності як

обмеження здійснення такого приватного права.

8.4. Законність правомірного втручання держави у право власності.

8.5. Врахування «інтересу суспільства» при встановленні меж правомірного втручання державою у право власності.

8.6. Справедлива рівновага як межа правомірного втручання державою в право власності.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: концепція майна та власності в рішеннях Європейського суду з прав людини, позитивні та негативні обов'язки держави щодо захисту права власності, позбавлення та контроль власності.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Обсяг, складові права на вільне володіння власністю. Концепція «майна» у розумінні Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: існуюче рухоме та нерухоме майно; кошти; акції; патенти; ліцензії; економічні інтереси; нематеріальні активи; «законні сподівання» щодо отримання коштів відповідно до умов угоди; борг за судовим чи арбітражним рішенням; право займатися тією чи іншою професією; правомірне очікування застосування певних умов до індивідуальної ситуації, що вимагає правового вирішення.

Зміст «права на власність» відповідно до Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: право безперешкодного користування майном; умови й обставини відчуження майна; державне регулювання майнових відносин, також контроль за використанням майна в світлі співвідношення індивідуальних і громадських інтересів.

Негативні зобов'язання держави щодо реалізації права на вільне володіння власністю. Позитивні зобов'язання держави щодо реалізації права на вільне володіння власністю.

Умови правомірності та межі допустимості втручання у право на вільне володіння власністю: наявність правових підстав («в порядку, встановленому законом»); наявність легітимної мети для застосування обмежень («в інтересах суспільства»), пропорційність («забезпечення справедливої рівноваги між інтересами суспільства та необхідністю дотримання фундаментальних прав окремої особи»).

Проблеми реалізації положень Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у здійсненні та юрисдикційному захисті права власності на землю в Україні. Проблеми реалізації механізму захисту права власності на тимчасово окупований території України.

Правові позиції Європейського суду з прав людини у контексті реалізації права на вільне володіння власністю: заборона дискримінації у зв'язку з майновими правами (справа «Андреєва проти Латвії» (*Andrejeva v. Latvia*) від 18.02.2009 р., заява № 55707/00); обґрунтованості сподівань (справа «Сук проти України» (*Suk v. Ukraine*) від 10.03.2011 р., заява № 10972/05); втручання у право на мирне володіння майном (справа «Ян та інші проти Німеччини» (*Jahn and others v. Germany*) від 30.06.2005 р., заява № 46720/99, 72203/01, 72552/01; справа «Серявін та інші проти України» (*Seryavin and others v. Ukraine*) від 10.02.2010 р., заява № 4909/04).

Семінарське заняття 9.

Тема 11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика ЄСПЛ у контексті кримінальних проваджень.

Питання для усного опитування та дискусії

- 9.1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи до неї як джерело права у кримінальному процесі.
- 9.2. Міжнародні договори України як джерело кримінального процесуального права України.
- 9.3. Європейський суд з прав людини: загальна характеристика.

9.4. Застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні. Вимоги КПК України.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Протоколи до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, джерело права у кримінальному процесі, міжнародні договори, Кримінальний процесуальний кодекс України, кримінальне провадження, Європейський суд з прав людини, практика ЄСПЛ, рішення ЄСПЛ.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу під час самостійного опрацювання матеріалу за цією темою студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України.

Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

31 жовтня 1995 р. Україна приєдналася до Статуту РС. 9 листопада 1995 р. Генеральному секретарю РС була передана відповідна ратифікаційна грамота. У той же день Україна підписала ЄКПЛ. 17 липня 1997 р. Україною були ратифіковані ЄКПЛ та Протоколи Перший, № 2, 4, 7 і 11. Україна також ратифікувала Протоколи № 6, 12, 13, 14, 15 і 16.

Відповідно до ст. 19 Конвенції про захист прав людини та основних свобод зі змінами, внесеними Протоколом № 11, для забезпечення додержання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини, який функціонує на постійній основі. Порядок формування та діяльності Суду, його компетенція, процедура розгляду ним справ тощо регламентуються Розділом II Конвенції та Регламентом Суду, який набрав чинності 1 листопада 1998 року, з подальшими змінами та доповненнями.

Кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Семінарське заняття 10

Тема 12. Застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у контексті засад кримінального провадження (ч. 1).

Питання для усного опитування та дискусії

- 10.1. Загальновизнані міжнародні стандарти та принципи кримінального провадження в галузі прав людини.
- 10.2. Міжнародні стандарти, що застосовуються у кримінальному провадженні.
- 10.3. Практика ЄСПЛ та її роль у розкритті засад кримінального провадження.
Принципи права.
 - 10.3.1 Верховенство права (ст. 8 КПК, ст. 1 ЄКПЛ).
 - 10.3.2 Законність (ст. 9 КПК, ст. ст. 5, 6, 7, 8 та ін. ЄКПЛ).

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: міжнародний стандарт, кримінальне провадження, гарантії, принципи кримінального процесу, засади кримінального провадження, практика ЄСПЛ, верховенство права, правова визначеність, законність, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу під час самостійного опрацювання матеріалу за цією темою студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

На сьогоднішній день загальновизнані міжнародні стандарти відображають найвищі досягнення цивілізації та, таким чином, становлять взірць законодавчого забезпечення прав людини, у тому числі – у сфері кримінальної процесуальної діяльності.

В Україні міжнародні договори є джерелами кримінального процесуального права, а правові норми, встановлені міжнародними документами, що визначають стандарти та принципи кримінального провадження в галузі прав людини, можуть безпосередньо здійснювати регулювання правовідносин між учасниками кримінального процесу та формувати зміст процесуальних гарантій.

Європейський Суд не є вищою інстанцією по відношенню до судової системи України, а відповідно – він не може скасувати рішення, що було винесене органом державної влади або національним судом, але він правомочний присудити “справедливу сатисфакцію”.

Ознаки загальновизнаних стандартів та принципів, які у повній мірі відображають суть даного поняття:

1) загальновизнана норма є правилом поведінки, зміст якого встановлено у міжнародному договорі в результаті власного, добровільного та узгодженого волевиявлення держав;

2) загальновизнані норми є нормами права, загального для держав різних соціально-економічних систем;

3) загальновизнані норми є елементами правової системи, яка охоплює чи має охоплювати всі держави.

Міжнародні стандарти, що застосовуються у кримінальному провадженні:

Право на те, щоб не бути утримуваним в рабстві чи підневільному стані (ст. 4 Конвенції).

Право на те, щоб не піддаватися катуванню або жорстокому, нелюдському чи принижуючому гідність поведженню чи покаранню (ст. 3 Конвенції).

Право на рівність усіх перед законом та право на рівний захист закону (ст. 13-14 Конвенції).

Право на ефективне відновлення в правах компетентним національним судом у випадках порушення основних прав, наданих Конституцією чи законом (ст. 13 Конвенції).

Право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 Конвенції).

Право на справедливий судовий розгляд (ст. 6 Конвенції).

Право на призначення покарання виключно на підставі закону (ст. 7 Конвенції).

Право на повагу до особистого та сімейного життя (ч. 1 ст. 8 Конвенції).

Право на власність (ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції).

Право не бути позбавленим свободи за невиконання будь-якого договірною зобов'язання (ст. 1 Протоколу № 4 до Конвенції).

6 необхідних елементів, що мають дотримуватися не лише формально, але й по суті для верховенства права:

1) законність, включно з прозорим, пізвітним і демократичном процесом прийняття законів;

2) правова визначеність;

3) заборона довільності у прийнятті рішень;

4) доступ до правосуддя, що здійснюється незалежним і безстороннім судом, включно з можливістю оскаржити в суді адміністративні акти;

5) повага до прав людини;

6) недискримінація і рівність перед законом

Законність (ст. 9 КПК, ст. ст. 5, 6, 7, 8 та ін. ЄКПЛ) визначена у справі “Полторацький проти України” (Poltoratskiy v. Ukraine): Насамперед, Суд повинен розглянути, чи втручання було здійснене “відповідно до закону”. Цей вираз, по-перше, вимагає, щоб відповідний захід мав певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна бути здатна передбачити його наслідки для себе, а також, це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права.

Семінарське заняття 11.

Тема 11. Застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у контексті засад кримінального провадження (ч. 2).

Питання для усного опитування та дискусії

11.1 . Практика ЄСПЛ та її роль у розкритті засад кримінального провадження.

Принципи права.

11.1.1. Рівність перед законом і судом (ст. 10 КПК, ст.6, ст. 14 ЄКПЛ, Протокол № 12 до Конвенції).

11.1.2. Повага до людської гідності (ст. 11 КПК, ст. 3 ЄКПЛ).

11.1.3. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 12 КПК, ст. 5 ЄКПЛ).

11.1.4. Недоторканність житла чи іншого володіння особи (ст.13 КПК, ст. 8 ЄКПЛ).

11.1.5. Таємниця спілкування (ст. 14 КПК, ст. 8 ЄКПЛ).

11.1.6. Невтручання у приватне життя (ст. 15 КПК, ст. 8 ЄКПЛ).

11.1.7. Недоторканність права власності (ст. 16 КПК, ст. 1 Першого протоколу).

11.1.8. Доступ до правосуддя та обов’язковість судових рішень (ст. 21 КПК, ст. 6 ЄКПЛ).

11.1.9. Забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24 КПК, п. 4 ст. 5 та ст. 13 ЄКПЛ)

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: рівність перед законом і судом, повага до людської гідності, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла чи іншого володіння особи, таємниця спілкування, невтручання у приватне життя, недоторканність права власності, доступ до правосуддя та обов’язковість судових рішень, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу під час самостійного опрацювання матеріалу за цією темою студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Принцип рівності перед законом і судом є проявом загального принципу рівності, який у різних системах права – міжнародно-правовій і національній (внутрішньодержавній) – зважаючи на особливості суб’єктного складу і характер відносин, виражається в таких особливих проявах, як принцип суверенної рівності у міжнародному праві та принцип рівності однойменних суб’єктів (громадян, юридичних осіб) у внутрішньодержавному праві.

Зміст принципу рівності однойменних суб’єктів проявляється в рівності:

1) прав і свобод;

2) юридичних властивостей, в рамках яких суб’єкти права здійснюють свою діяльність;

3) перед законом і судом.

Абсолютна заборона катування, нелюдського та такого, що принижує гідність, поведження і покарання є імперативною нормою, що не передбачає винятків. Як постійно підкреслює у своїх рішеннях ЄСПЛ, вона відображає одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства. Відповідно до статті 3 Конвенції, держава зобов'язана дотримуватися як негативних, так і позитивних зобов'язань.

Стаття 5 гарантує право на свободу та особисту недоторканність, а тому є ключовим елементом захисту прав особи. Як зазначив ЄСПЛ у рішенні у справі “Де Вільде, Оомс і Версип проти Бельгії” (De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium) від 18 червня 1971 року, це право є найважливішим у “демократичному суспільстві” у розумінні Конвенції. Особиста свобода є фундаментальною умовою, якою кожен повинен користуватися, і позбавлення якої дуже ймовірно матиме прямий і негативний вплив на користування багатьма іншими правами

Термін “житло” в тлумаченні Суду означає перш за все місце, де особа є “вдома”. Цей висновок напрашується в результаті аналізу семантичного значення цього терміну офіційними мовами Конвенції. Так, в англійському тексті вживається “home”, що значить дім, житло; батьківщина; athome – удома; у французькому – “domicile” – житло; місце проживання; à domicile – вдома.

Відповідно до практики ЄСПЛ воно включає в себе, окрім іншого, офіс компанії, якою керує приватна особа, а також зареєстровану контору юридичної особи, філії та інші приміщення ділового підприємства, визначення запропоноване в частині 2 статті 233 КПК, обмежує це визначення тим, що формально воно належить “особі”, не згадуючи при цьому юридичну особу.

Право власності є фундаментом майнової самостійності фізичної та юридичної особи, запорукою гармонійної реалізації прав і свобод людини, передбачених Конституцією, і зміст принципу недоторканності (непорушності) права власності становить гарантія від втручання з боку держави та інших (третіх) осіб у здійснення власником своїх повноважень, перешкоджання перспективі протиправного позбавлення власника його майна, недопустимість дій, які суперечать інтересам власника, можливість захисту зазначеного права.

У пілотному рішенні у справі “Харченко проти України” (Kharchenko v. Ukraine) від 10 лютого 2011 року (заява № 40107/02) зазначено, що право на оскарження може стосуватися різноманітних рішень. Одним з найбільш проблемним питань у справах проти України є порушення п.4 ст.5 Конвенції.

Семінарське заняття 12

Тема 12. Застосування гарантій Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод під час досудового розслідування (ч.1).

Питання для усного опитування та дискусії

12.1. Поняття обвинувачення у практиці ЄСПЛ.

12.2. Зобов'язання щодо розслідування.

12.3. Запобіжні заходи. Види запобіжних заходів за кримінальним процесуальним законодавством України: особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою; «спеціальні» види запобіжних заходів під час застосування особливих порядків кримінального провадження.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: досудове розслідування, обвинувачення, кримінальне обвинувачення, зобов'язання щодо розслідування, обґрунтована підозра, запобіжні заходи, особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою; «спеціальні» види запобіжних заходів під час застосування особливих порядків кримінального провадження.

3 метою глибокого засвоєння навчального матеріалу під час самостійного опрацювання матеріалу за цією темою студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

В усталеній практиці ЄСПЛ сформульовано три критерії, які слід брати до уваги, аналізуючи застосування кримінального аспекту у понятті «кримінальне обвинувачення»:

- класифікація у внутрішньому праві;
- характер правопорушення;
- строгість потенційного покарання, яке може бути накладено на особу.

У ст. 25 КПК України «Публічність» визначено, що прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

У справі «Дімітрова та інші проти Болгарії» (Dimitrova and Others v. Bulgaria), 44862/04, 27 січня 2011 року ЄСПЛ зазначив, що з огляду на ці міркування Суд вважає, що органи влади не провели ретельного, об'єктивного та неупередженого аналізу відповідних доказів, зібраних під час розслідування смерті п. Герасимова. Тому саме розслідування не могло бути ґрунтовним і об'єктивним. Цього, у принципі, було б достатньо для обґрунтування висновку про порушення статті 2 Конвенції.

Законом визначено перелік заходів забезпечення кримінального провадження, у межах якого виділяється окрема група заходів – запобіжні заходи. Отже, видами ЗЗКП є: виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи; запобіжні заходи. До них належать: особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою (примусове годування підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою); «спеціальні» види запобіжних заходів під час застосування особливих порядків кримінального провадження.

У справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» (Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom), 12244/86, 30 серпня 1990 року Суд зазначив, що наявність «обґрунтованої підозри» передбачає наявність фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла вчинити злочин, однак те, що можна вважати «обґрунтованим», залежить від усіх обставин.

У справі «Єчюс проти Литви» (Jėčius v. Lithuania), 34578/97, 31 липня 2000 року Суд нагадує, що практика тримання особи під вартою без конкретних правових підстав через брак чітких положень, які регулюють становище затриманого, внаслідок чого особа може бути позбавлена свободи на необмежений строк без судової постанови, є несумісним з принципами правової визначеності та захисту від свавілля, які є ключовими рисами Конвенції та принципу верховенства права.

У справі «Летельє проти Франції» (Letellier v. France), 12369/86, 26 червня 1991 року Суд зазначив, що національні судові органи мають передусім забезпечувати, щоб у кожному конкретному випадку строк попереднього ув'язнення обвинувачуваного не перевищував розумних меж. Із цією метою вони повинні зважити всі обставини, що свідчать за і проти наявності справжнього суспільного інтересу, який, з урахуванням презумпції невинуватості, виправдовує відступ від принципу поваги до особистої свободи, і врахувати це в рішеннях щодо клопотань про звільнення.

У справі «Маккей проти Сполученого Королівства» (McKay v. United Kingdom)[ВП], 543/03, 3 жовтня 2006 року. Суд зазначив, що національні суди зобов'язані переглядати питання тривалого утримання під вартою осіб, які очікують на розгляд справи, з метою гарантування їхнього звільнення, коли обставини більше не виправдовують подальшого позбавлення волі.

Семінарське заняття 13

Тема 12. Застосування гарантій Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод під час досудового розслідування (ч.2).

Питання для усного опитування та дискусії

13.1.Збір доказів.

13.2. «Мінімальний рівень жорстокості» під час збирання доказів.

13.3. Закінчення провадження. Закінчення та завершення досудового розслідування.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: досудове розслідування, збір доказів, закінчення провадження, закінчення та завершення досудового розслідування.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу під час самостійного опрацювання матеріалу за цією темою студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Правильність збору доказів під час досудового розслідування має ключове значення для притягнення особи до кримінальної відповідальності. У випадках порушення процедури збирання, оцінки чи перевірки доказів невинуваті особи будуть піддані необґрунтованому процесуальному примусу, а особи, які вчинили злочин можуть уникнути кримінальної відповідальності.

Окремі аспекти порушень порядку збирання доказів є у практиці ЄСПЛ на яку необхідно звернути увагу.

У справі «Пантелеєнко проти України» (Panteleyenko v. Ukraine), 11901/02, 29 червня 2006 року ЄСПЛ визначив: 51. ... замість відбору доказів, суттєвих для розслідування, вони вилучили всі документи з офісу та певні особисті речі, що належать заявнику, які не мали жодного стосунку до справи... 53. За таких обставин Суд постановив, що розглядуване втручання не здійснено «відповідно до закону» і, отже, мало місце порушення статті 8.

Справа «Яллог проти Німеччини» (Jalloh v. Germany) [ВП], 54810/00, 11 липня 2006 року містить чимало аспектів порушення права не свідчити проти себе, перевищення мінімального рівня жорстокості («пори́г жорстокості»). Ключовими аспектами є: «82. Беручи до уваги всі обставини справи, Суд доходить висновку, що оскаржуваний захід сягнув мінімального рівня жорстокості, достатнього для того, щоб потрапити під дію статті 3 Конвенції. Органи влади зробили заявника об'єктом серйозного втручання в його право на фізичну і психічну недоторканність проти його волі. Вони примусили його до блювоти не з лікувальною метою, а задля здобуття доказів, які вони могли б так само дістати із застосуванням менш інвазивного методу. Спосіб, у який оскаржуваний захід застосовано, мав викликати в заявника почуття страху, тривоги й неповноцінності, що могло його образити і принизити його гідність. Окрім того, ця процедура була поєднана з ризиком для здоров'я заявника, зокрема й через те, що попередньо не було відповідного анамнезу. Хоч і не навмисно, цей захід застосували в спосіб, який заподіяв заявникові і фізичного болю, і душевних страждань. Отже, він зазнав нелюдського та принизливого для гідності поводження, що призвело до порушення статті 3 Конвенції».

Також, під час збору доказів під час досудового розслідування ЄСПЛ встановив чимало порушень права на захист. Але також необхідно звернути увагу на якість достовірності доказів. Так, у справі «Яременко проти України» (Yaremenko v. Ukraine), 32092/02, 12 червня 2008 року суд визначив: «79. Ба більше, Суд вважає дивовижним той факт, що через два роки після подій заявник і С. дали досить докладні свідчення, які, на думку слідчого, не містили ніяких розбіжностей або суперечливих моментів. Такий ступінь узгодженості між свідченнями заявника і співовинуваченого в його справі дають підстави для підозри, що їхні пояснення ретельно скоординували. Проте національні суди вважали такі детальні свідчення незаперечним доказом їхньої достовірності й використали їх як підставу для визнання заявника винуватим у вчиненні злочину 1998 року, попри те, що він давав свої свідчення за відсутності захисника і відмовився від них одразу після того, як з'явився захисник, вибраний на його власний розсуд, а також на те, що ці свідчення не підтверджувалися жодним іншим матеріалом. За таких обставин, є серйозні підстави припускати, що ці підписані заявником свідчення були здобуті всупереч його волі».

У справі «Нацвлішвілі і Тогонідзе проти Грузії» (Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia), 9043/05, 29 квітня 2014 року Суд зазначив, що не може бути нічого неналежного в самому процесі укладання угод щодо обвинувачень або міри покарання... У цьому зв'язку Суд дотримується думки про те, що угоди про визнання провини не лише надають такі вагомні переваги, як прискорений розгляд кримінальних справ і зменшення навантаження на суди, прокурорів і адвокатів, можуть також за умови їх правильного застосування стати успішним інструментом у боротьбі з корупцією та організованою злочинністю і сприяти скороченню кількості призначених покарань, а внаслідок цього і кількості ув'язнених.

Семінарське заняття 14.

Тема 13. Застосування гарантій Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод під час стадії судового розгляду судом I інстанції та перегляду судових рішень (ч. 1).

Питання для усного опитування та дискусії

14.1. Особливості розгляду кримінального провадження судом I інстанції та перегляду судових рішень у національному законодавстві.

14.2. Автономне тлумачення термінів: «суд»; «суд встановлений законом». «незалежність суду» «безсторонність» «зала судових засідань».

14.3. Практики ЄСПЛ щодо питань відкритого та гласного судового засідання.

14.4. Практичні аспекти доказування у суді.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: суд I інстанції, суд апеляційної інстанції, суд касаційної, «суд»; «суд встановлений законом». «незалежність суду» «безсторонність» «зала судових засідань», відкритий та гласний судовий розгляд, доказування у суді, *res judicata*, ступінь примусу, оцінка застосування мінімального рівня жорстокості при збиранні доказів.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу під час самостійного опрацювання матеріалу за цією темою студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Стадії є порівняно самостійними частинами кримінального провадження, водночас, вони взаємопов'язані та становлять єдину систему кримінального провадження.

Автономне тлумачення терміну «суд»: у справі «Дідьє проти Франції» (Didier v. France) (ухв.), 58188/00, 27 серпня 2002 року Суд вважає, що, враховуючи принципи, закріплені в його

практиці, і його автономне тлумачення терміну «суд», вжитого в пункті 1 статті 6 Конвенції, КФР (Комісія з фінансових ринків) слід для цілей цієї норми розглядати як «суд», незалежно від класифікації Комісії в національному законодавстві... Крім того, він зауважує, що «суд» за змістом статті 6 – це й суд за змістом статті 2 Протоколу №7... Насамкінець Суд відзначає, що при перегляді рішень КФР Державна рада уповноважена розглядати всі аспекти справи, тож щодо цього вона також є «судовим органом, який має повну юрисдикцію», а отже, «судом».

Автономне тлумачення терміну «суд встановлений законом»: у справі «Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia) [ВП], 48787/99, 8 липня 2004 року Суд зазначив, що як уже утвердилося в практиці Суду, слово «tribunal», вжите у французькому тексті статті 5 (суд) та інших статей Конвенції – зокрема, статті 6 (tribunal), означає насамперед «утворений за законом» орган, який відповідає низці умов включно з незалежністю (зокрема, від виконавчої влади), безсторонністю, строком повноважень його членів, гарантії судочинства.

Автономне тлумачення терміну «незалежність суду»: у справі «Зюттер проти Швейцарії» (Sutter v. Switzerland) [ухв.], 8209/78, 1 березня 1979 року. Суд зазначив, що насправді незалежність судді не обов'язково означає, що він має бути призначений безстроково... або що закон має передбачати неможливість його усунення..., тобто, що йому не можна доручити виконання інших обов'язків без його згоди.

Автономне тлумачення терміну «безсторонність»: у справі «Лендон, Очаковські-Лоран і Жулі проти Франції» (Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France) [ВП], 21279/02, 22 жовтня 2007 року Суд зазначив, що презумпція особистої неупередженості судді чинна, доки немає доказів протилежного...

Автономне тлумачення терміну «зала судових засідань»: у справі «Ярослав Белоусов проти Росії» (Yaroslav Belousov v. Russia), 2653/13, 4 жовтня 2016 року Суд вважає, що скляні кабінки мають менш суворий вигляд, ніж металеві клітки, саме перебування в яких у всіх на очах може негативно позначитися на сприйнятті підсудних і вселити в них відчуття приниженості, безпорадності, страху, болю та меншовартості. Він також зазначає, що скляні споруди використовуються в інших державах-членах..., хоча вони можуть варіюватися за конструкцією від скляних кабінок до скляних перегородок, і в більшості держав вони використовуються лише на слуханнях, що вимагають найвищого режиму безпеки.

З питань гласності та відкритості судових розглядів ЄСПЛ у справі «Ріпан проти Австрії» (Riepan v. Austria), 35115/97, 14 листопада 2000 року зазначив, що на думку Суду, судовий процес задовольняє вимогу щодо публічності лише в тому разі, якщо громадськість може отримати інформацію про день і місце його проведення, і якщо публіка може цього місця легко дістатися. У багатьох випадках цим умовам задовольнятиме той простий факт, що слухання проводяться у звичайній залі судових засідань, до того ж достатньо великій для розміщення публіки.

У справі «Яллох проти Німеччини» (Jalloh v. Germany) [ВП] 54810/00, 11 липня 2006 року Суд визначив, що щоб встановити, чи було порушено право заявника не давати показання та пояснення щодо себе, Суд візьме до уваги наступні чинники: характер і ступінь примусу, застосованого для отримання доказів; ступінь суспільного інтересу в розслідуванні злочину і призначенні покарання; наявність відповідних гарантій у застосованій процедурі; і використання отриманих у такий спосіб доказів.

Щодо оцінки показань з чужих слів у суді, то у справі «Шачашвілі проти Німеччини» (Schatschaschwili v. Germany) [ВП], 9154/10, 15 грудня 2015 року Суд зазначив, що відповідно до принципів, розроблених у згадуваній вище справі Аль-Хаваджа і Тагері, слід застосувати критерії триступеневого тесту для встановлення відповідності кримінального провадження пункту 1 та підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції, у якому як докази були використані показання свідка, що не з'явився в судові засідання і не був допитаний на стадії судового розгляду... Суд повинен встановити: (i) чи існували поважні причини для неявки свідка в судові засідання і, відповідно, для прийняття як доказу неперевіраних показань свідка, що не з'явився...; (ii) чи були показання відсутнього свідка єдиною або вирішальною підставою для визнання підсудного винним; (iii) чи існували достатні зрівноважувальні чинники, у тому числі важливі процесуальні гарантії, здатні компенсувати невідгідне становище сторони захисту

внаслідок прийняття як доказу неперевіраних показань, і чи забезпечили вони справедливість судового розгляду в цілому.

Семінарське заняття 15.

Тема 13. Застосування гарантій Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод під час стадії судового розгляду судом I інстанції та перегляду судових рішень (ч. 2).

Питання для усного опитування та дискусії

- 15.1. Стандарт «поза розумним сумнівом».
- 15.2. Реалізація захисту під час судового розгляду. Забезпечення права на захист у кримінальному процесі із урахуванням практики ЄСПЛ.
- 15.3. Судові документи. Вирок. Необхідність наведення мотивів.
- 15.4. Призначення покарання. Ніякого покарання без закону. «Non bis in idem»
- 15.5. Апеляційне та касаційне провадження.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: стандарт доказування, стандарт «поза розумним сумнівом», захист під час судового розгляду, забезпечення права на захист, судові документи, вирок, необхідність наведення мотивів, призначення покарання, «non bis in idem», право на апеляційне та касаційне провадження.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу під час самостійного опрацювання матеріалу за цією темою студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Стандарт доведення поза розумним сумнівом означає, що сукупність обставин справи, встановлена під час судового розгляду, виключає будь-яке інше розумне пояснення події, яка є предметом судового розгляду, крім того, що інкримінований злочин був вчинений і обвинувачений є винним у вчиненні цього злочину. Це питання має бути вирішене на підставі безстороннього та неупередженого аналізу наданих сторонами обвинувачення і захисту допустимих доказів, які свідчать за чи проти тієї або іншої версії подій.

У справі справа "Нечипорук і Йонкало проти України" (Заява N 42310/04) , 21 квітня 2011 року як Суд неодноразово зазначав, твердження про погане поведіння повинні бути підкріплені належними доказами. Суд при оцінці доказів керується критерієм доведення "поза розумним сумнівом". Таке доведення може впливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою (див., як класичний прецедент, згадане вище рішення у справі "Ірландія проти Сполученого Королівства", п.161). Коли вся чи значна частина інформації стосовно подій, про які йдеться, відома винятково органам влади - як це має місце у справі щодо ув'язнених осіб, які перебувають під контролем органів влади, - і коли у таких осіб під час їхнього ув'язнення з'являються тілесні ушкодження, це породжує відповідні обґрунтовані презумпції факту. При цьому тягар доведення можна вважати покладеним на органи влади, адже саме вони мають надати задовільні та переконливі пояснення.

Захист у кримінальному процесі необхідно розуміти як:

- самозахист;
- захист за допомогою захисника;
- можливості для захисту.

У справі «Такске проти Бельгії» (Taxquet v. Belgium) [ВП], 926/05, 16 листопада 2010 року Суд зазначив, що у провадженні, що проводиться в присутності професійних суддів, розуміння обвинуваченим свого вироку базується, перш за все, на усвідомленні мотивів, що

наводяться в судовому рішенні. У цьому зв'язку національні суди повинні з достатньою чіткістю вказувати на підстави своїх рішень... Обґрунтовані рішення також мають на меті продемонструвати сторонам, що вони були почуті, а відтак сприяють їхній більшій готовності сприйняти рішення. До того ж вони змушують суддів ґрунтувати свої докази на об'єктивних аргументах, а також зберігають права захисту. Проте обсяг зобов'язань щодо обґрунтування змінюється залежно від характеру рішення і має визначатися з урахуванням обставин справи... Хоча суди не зобов'язані докладно відповідати на кожен висунутий аргумент..., з рішення має чітко випливати, що основним питанням справи була приділена належна увага...

Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення.

Підсудний повинен мати можливість знати на підставі формулювання чинного положення, за потреби – за допомогою тлумачення, наданого судами, а у певних випадках – звернувшись за порадою до фахівця, які дії або бездіяльність спричиняють для нього кримінальну відповідальність, і яке покарання у зв'язку з цим йому загрожує.

«Non bis in idem» полягає у тому, що нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави. Положення попереднього пункту не перешкоджають відновленню провадження у справі згідно із законом та кримінальною процедурою відповідної держави за наявності нових або нововиявлених фактів чи в разі виявлення суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи. Жодних відступів від положень цієї статті не допускається на підставі статті 15 Конвенції.

Щодо права на апеляційне та касаційне оскарження то у справі «Дорадо Баулде проти Іспанії» (Dorado Baúlde v. Spain) (ухв.), 23486/12, 1 вересня 2015 року Суд зазначив, що стосується скарги заявника за статтею 13 у поєднанні зі статтею 6 Конвенції, Суд нагадує, що ні стаття 6 Конвенції, ні стаття 13 не гарантують як таке право на оскарження чи право на другий рівень юрисдикції.

Семінарське заняття 16.

Тема 14. Актуальні теоретичні та практичні проблеми визнання ЄСПЛ недопустимими доказів у кримінальному провадженні.

Питання для усного опитування та дискусії

- 16.1. Визнання доказів недопустимими за національним законодавством.
- 16.2. Доктрина «плодів отруєного дерева».
- 16.3. Провокація злочину: тест на встановлення.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: доказ, недопустимість доказу, оцінка доказу, доктрина «плодів отруєного дерева», провокація злочину, агент держави, контроль за злочином

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу під час самостійного опрацювання матеріалу за цією темою студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Перевірка доказів полягає у з'ясуванні таких їх властивостей як допустимості та достовірності кожного доказу. Вона здійснюється як шляхом зіставлення отриманих фактичних даних з фактичними даними отриманими раніше, встановлення їх джерел, так і збирання нових доказів які підтверджують або спростовують доказ, що перевіряється.

Відповідно до ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення.

У ч. 1 ст. 87 КПК України зафіксоване правило, котре в англо-саксонській системі права отримало назву «плодів отруєного дерева» (fruit of the poisonous tree): недопустимими є докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

ЄСПЛ акцентує увагу на тому, що допустимість доказів регулюється передусім національним законодавством і, як правило, саме національні судові органи здійснюють оцінку доказів у провадженні. Завдання конвенційних органів полягає не у вирішенні питання, чи належним чином, наприклад, покази свідків було долучено як доказ у справі, а у встановленні того, наскільки провадження в цілому, включаючи спосіб отримання доказів, було справедливим (див. рішення у справі «Аш проти Австрії» (Asch v. Austria), с. 10, п. 26).

Справи, на які посилаються суди України у виправдувальних вироках при встановленні провокації злочину: Клаас проти Німеччини (22/09/1993), Тейксейра де Кастро проти Португалії (09.06.1998). Справи проти РФ: Ваньян (15.12.2005), Худобін (26.10.2006), Банникова (04.11.2010), Веселов та інші (02.10.2012), Лагутін та інші (24/04/2014). Справи проти Литви: Раманаускас (05.02.2008), Малінінас (01.07.2008).

У рішення від 5 лютого 2008 року у справі «Раманаускас проти Литви» (Ramanauskas v. Lithuania) ЄСПЛ визначив критерії тесту на встановлення провокації злочину. Так, Суд зазначив, що підбурювання з боку поліції має місце тоді, коли відповідні працівники правоохоронних органів або особи, які діють за їхніми вказівками, не обмежуються пасивним розслідуванням, а з метою встановлення злочину, тобто отримання доказів і порушення кримінальної справи, впливають на суб'єкта, схилиючи його до вчинення злочину, який в іншому випадку не був би вчинений (див. зазначене рішення у справі «Тейксейра де Кастро проти Португалії», п. 38; з метою протиставлення див. ухвалу від 7 вересня 2008 р. щодо неприйнятності справи «Юрофінаком» проти Франції», № 58753/00). Постановляючи зазначене рішення у справі «Тейксейра де Кастро проти Португалії» (п. 38), Суд дійшов висновку, що працівники поліції не обмежилися «пасивним розслідуванням протиправної діяльності п. Тейксейра де Кастро, а вплинули на нього, підбуривши до вчинення злочину». Він установив, що їхні дії вийшли за межі функцій негласних агентів, оскільки вони спровокували злочин і не було підстав вважати, що його було б вчинено без їхнього втручання (п. 39).

1.4. Самостійна робота студентів

1.4.1. Перелік завдань для самостійної роботи студентів

Щодо тем 1-10:

1. Проаналізувати правові висновки ЄСПЛ у певних категоріях справ (на вибір студента 2 теми).
2. Скласти пакет документів до фабули справи.

1.4.2. Правові висновки ЄСПЛ

1. Підготуйте вибірку висновків ЄСПЛ (не менше 5-ти) для аргументації порушення державою конвенційних зобов'язань щодо забезпечення захисту права власності. Проаналізуйте вказані позиції ЄСПЛ на предмет забезпечення відповідного еквіваленту у національному законодавстві України.

2. Підготуйте вибірку висновків ЄСПЛ (не менше 5-ти) для аргументації порушення державою конвенційних зобов'язань щодо заборони рабства і примусової праці. Проаналізуйте вказані позиції ЄСПЛ на предмет забезпечення відповідного еквіваленту у національному законодавстві України.

3. Підготуйте вибірку висновків ЄСПЛ (не менше 5-ти) для аргументації порушення державою конвенційних зобов'язань щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. Проаналізуйте вказані позиції ЄСПЛ на предмет забезпечення відповідного еквіваленту у національному законодавстві України.

4. Підготуйте вибірку висновків ЄСПЛ (не менше 5-ти) для аргументації порушення державою конвенційних зобов'язань щодо забезпечення права на справедливий суд. Проаналізуйте вказані позиції ЄСПЛ на предмет забезпечення відповідного еквіваленту у національному законодавстві України.

5. Підготуйте вибірку висновків ЄСПЛ (не менше 5-ти) для аргументації порушення державою конвенційних зобов'язань щодо забезпечення права на повагу до приватного і сімейного життя. Проаналізуйте вказані позиції ЄСПЛ на предмет забезпечення відповідного еквіваленту у національному законодавстві України.

6. Підготуйте вибірку висновків ЄСПЛ (не менше 5-ти) для аргументації порушення державою конвенційних зобов'язань щодо забезпечення свободи думки, совісті і релігії. Проаналізуйте вказані позиції ЄСПЛ на предмет забезпечення відповідного еквіваленту у національному законодавстві України.

7. Підготуйте вибірку висновків ЄСПЛ (не менше 5-ти) для аргументації порушення державою конвенційних зобов'язань щодо забезпечення свободи вираження поглядів. Проаналізуйте вказані позиції ЄСПЛ на предмет забезпечення відповідного еквіваленту у національному законодавстві України.

8. Підготуйте вибірку висновків ЄСПЛ (не менше 5-ти) для аргументації порушення державою конвенційних зобов'язань щодо забезпечення свободи зібрань та об'єднання. Проаналізуйте вказані позиції ЄСПЛ на предмет забезпечення відповідного еквіваленту у національному законодавстві України.

9. Підготуйте вибірку висновків ЄСПЛ (не менше 5-ти) для аргументації порушення державою конвенційних зобов'язань щодо забезпечення права на шлюб. Проаналізуйте вказані позиції ЄСПЛ на предмет забезпечення відповідного еквіваленту у національному законодавстві України.

10. Підготуйте вибірку висновків ЄСПЛ (не менше 5-ти) для аргументації порушення державою конвенційних зобов'язань щодо заборони дискримінації. Проаналізуйте вказані позиції ЄСПЛ на предмет забезпечення відповідного еквіваленту у національному законодавстві України.

1.4.3. Основні вимоги до виконання завдання

Аналіз здійснити у форматі таблиці у якій обов'язково виділити стовпчики для: дата, номер рішення; короткий опис фабули; статті щодо яких було констатовано Судом порушення та короткий опис у чому саме полягали такі порушення; тощо.

Назва файлу має складатись з ПІБ студента та номеру групи, наприклад «Іваницький_АМ_1802.doc»

Технічні вимоги: текст має бути набраний шрифтом Times New Roman, 12 кеглем через 1 інтервал. Поля: верхнє 2,0 см, нижнє 2,0 см, лівє 3,0 см, правє 1,0 см.

1.4.4. Вимоги до складання пакету документів за фабулою справи.

Кожному студенту на початку роботи з дисципліною буде на вибір запропоновано фабули справи.

Обравши фабулу справи, вивчивши обставини, викладені у фабулі, студент має підготувати такі документи:

1. Проект заяви до ЄСПЛ на відповідному формулярі, в якому слід, зокрема, викласти факти справи (можливе доповнення фактажу справи за ініціативи студента, але за умови відсутності видозміни первісної фабули) за форматом, який використовується у рішеннях ЄСПЛ, й аргументувати порушення ЄКПЛ з посиланнями на практику ЄСПЛ (мінімум 10 рішень ЄСПЛ).

2. Зауваження (заперечення) Уряду щодо прийнятності та суті оформленого звернення з позицій практики ЄСПЛ (мінімум 5 рішень ЄСПЛ).

3. Проект декларації та, за потреби, інші документи щодо дружнього врегулювання спору від імені сторін на основі поваги до прав людини;

4. Проект рішення ЄСПЛ у відповідній справі, підготовлений на зразок чинних рішень ЄСПЛ.

Виконуючи завдання, слід звернути увагу на зразки документів ЄСПЛ, що доступні у відкритих джерелах (зокрема, на офіційній інтернет-сторінці Суду, у базі рішень Суду HUDOC, рубриці «Захист інтересів держави в Європейському Суді» Міністерства юстиції України, на сайті Харківської правозахисної групи, на платформі стратегічного судового захисту тощо).

Виконанні завдання повинні містити самостійну, авторську позицію, сформовану на основі аналізу практики ЄСПЛ, а також нормативно-правової бази України і міжнародних, регіональних стандартів.

Позиція повинна бути аргументованою, з дотриманням принципів академічної доброчесності.

Назва файлу має складатись з ПІБ студента та номеру групи, наприклад «Іваницький_АМ_1802.doc».

Щодо тем 11-15:

Тема 11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика ЄСПЛ у контексті кримінальних проваджень.

Завдання для самостійної роботи:

Опрацювати наступні питання:

1. Вплив на вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

2. Нормативно-правове регулювання юрисдикції Європейського суду з прав людини в Україні.

3. Практика Європейського суду з прав людини як джерело кримінального процесуального права України

Завдання та методичні рекомендації до виконання самостійної роботи

Опрацювати літературні джерела за темою самостійної роботи (навчальну та наукову), а також нормативні джерела, практику ЄСПЛ та законспектувати а) які основні (ключові) проблеми існують у досліджуваному напрямку; б) які основні підходи до вирішення названих проблем запропоновані дослідники; в) які з існуючих підходів підтримує здобувач вищої освіти і навести аргументи.

Тема 12. Застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у контексті засад кримінального провадження

Завдання для самостійної роботи:

Опрацювати наступні питання:

1. Правові засади застосування практики Європейського суду з прав людини в кримінальному судочинстві.

2. Напрями удосконалення засад кримінального провадження відповідно до міжнародних стандартів прав людини.

3. Допустимість обмеження прав людини. Тест на пропорційність.

4. Негативні та позитивні обов'язки держави в контексті засади поваги до людської гідності.

Завдання та методичні рекомендації до виконання самостійної роботи

Опрацювати літературні джерела за темою самостійної роботи (навчальну та наукову), а також нормативні джерела, практику ЄСПЛ та законспектувати а) які основні (ключові) проблеми існують у досліджуваному напрямку; б) які основні підходи до вирішення названих проблем запропоновані дослідники; в) які з існуючих підходів підтримує здобувач вищої освіти і навести аргументи.

Тема 13. Застосування гарантій Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод під час досудового розслідування

Завдання для самостійної роботи:

Опрацювати наступні питання:

1. Формування концепції ефективного розслідування. Ознаки ефективного розслідування: незалежність, об'єктивність, ретельність, вчасність.
2. Правомірні обмеження права особи на свободу.
3. Особливості справ ЄСПЛ за статтями 5, 8 Конвенції щодо України (аналіз стадії досудового розслідування).
4. Обов'язок проведення ефективного розслідування загибелі особи в контексті практики ЄСПЛ щодо України.
5. Практика Європейського суду з прав людини та «негласні слідчі дії».

Завдання та методичні рекомендації до виконання самостійної роботи

Опрацювати літературні джерела за темою самостійної роботи (навчальну та наукову), а також нормативні джерела, практику ЄСПЛ та законспектувати а) які основні (ключові) проблеми існують у досліджуваному напрямку; б) які основні підходи до вирішення названих проблем запропоновані дослідники; в) які з існуючих підходів підтримує здобувач вищої освіти і навести аргументи.

Тема 14. Застосування гарантій Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод під час стадії судового розгляду судом I інстанції та перегляду судових рішень

Завдання для самостійної роботи:

Опрацювати наступні питання:

1. Етапи та результати провадження з перегляду судових рішень на підставі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань (Глава 34 КПК України).
2. Право на незалежний та неупереджений суд (справа Шмалько проти України).
3. Критерії допустимості доказів (справ Едвардс та Льюїс проти Великої Британії).
4. Принцип «non bis in idem» (справа Нікітіна проти Росії).
5. Публічність та обґрунтованість судових рішень (справа Претто проти Італії).
6. Доктрина «четвертої» інстанції та вимога обґрунтованості судових рішень
7. Право мати достатньо часу і можливостей для підготовки свого захисту (справ Галстян проти Вірменії).

Завдання та методичні рекомендації до виконання самостійної роботи

Опрацювати літературні джерела за темою самостійної роботи (навчальну та наукову), а також нормативні джерела, практику ЄСПЛ та законспектувати а) які основні (ключові) проблеми існують у досліджуваному напрямку; б) які основні підходи до вирішення названих проблем запропоновані дослідники; в) які з існуючих підходів підтримує здобувач вищої освіти і навести аргументи.

Тема 15. Актуальні теоретичні та практичні проблеми визнання ЄСПЛ недопустимими доказів у кримінальному провадженні.

Завдання для самостійної роботи:

Опрацювати наступні питання:

1. З'ясуйте правове регулювання доктрини «плодів отруйного дерева» у КПК України та її співвідношення з «теорією неминучого виявлення».
2. Визначте правове регулювання недопустимості доказів у кримінальному провадженні в Україні шляхом вчинення провокації щодо підозрюваного/обвинуваченого. Наведіть критерії «провокації злочину» визначені у практиці ЄСПЛ.

Завдання та методичні рекомендації до виконання самостійної роботи

Опрацювати літературні джерела за темою самостійної роботи (навчальну та наукову), а також нормативні джерела, практику ЄСПЛ та законспектувати а) які основні (ключові) проблеми існують у досліджуваному напрямку; б) які основні підходи до вирішення названих

проблем запропоновані дослідники; в) які з існуючих підходів підтримує здобувач вищої освіти і навести аргументи.

1.5. Підсумковий контроль

Підсумковий семестровий контроль проводиться шляхом проведення екзамену, що проводиться письмово або з використанням комп'ютерних технологій.

1.5.1. Питання для підсумкового контролю

1. Співвідношення міжнародної та європейської систем захисту прав людини.
2. Європейська нормативна система захисту прав людини.
3. Теоретико-правові, політичні та інші передумови прийняття Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.
4. Етапи розробки та прийняття Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року та її ратифікації країнами Європи.
5. Структура Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та її загальна характеристика.
6. Приєднання України до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та відповідні правові наслідки.
7. Європейська інституційна система захисту прав людини.
8. Європейська комісія з прав людини: структура, функції, участь у розгляді справ.
9. Передумови створення Європейського суду з прав людини.
10. Реформа європейської інституційної системи 1994 року: значення та наслідки.
11. Порядок формування Європейського суду з прав людини.
12. Структура Європейського суду з прав людини.
13. Правовий статус Комітетів, Палати та Великої Палати Європейського суду з прав людини.
14. Юрисдикція Європейського суду з прав людини.
15. Характеристика діяльності Європейського суду з прав людини, його роль та значення.
16. Наслідки розширення Ради Європи для європейської системи захисту прав людини.
17. Підстави для звернення до Європейського суду з прав людини.
18. Вимоги до заяв до Європейського суду з прав людини.
19. Поняття прийнятності заяв до Європейського суду з прав людини.
20. Порядок складання та направлення заяв до Європейського суду з прав людини.
21. Порядок та особливості розгляду заяв у Комітетах та Палатах Європейського суду з прав людини.
22. Підстави виключення заяв зі списку справ.
23. Процедура дружнього врегулювання.
24. Розгляд справи по суті та порядок винесення рішення.
25. Поняття справедливого відшкодування в практиці Європейського суду з права людини.
26. Роль прецедентного права при вирішенні справ Європейським судом з прав людини.
27. Підстави звернення до Великої Палати Європейського суду з прав людини.
28. Види рішень Європейського суду з прав людини.
29. Порядок виконання рішень Європейського суду з прав людини.
30. Право на життя в рішеннях Європейського суду з прав людини.
31. Право на життя як обов'язок позитивних дій держави та як обов'язок держави щодо захисту життя людини від небезпечної діяльності та техногенних катастроф.
32. Право на життя та право на евтаназію в практиці Європейського суду з прав людини.
33. Право на життя та смертна кара в практиці Європейського суду з прав людини.

34. Право на захист від катувань, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження або покарання в рішеннях Європейського суду з прав людини.
35. Заборона рабства та примусової праці в рішеннях Європейського суду з прав людини.
36. Співвідношення понять рабство та підневільний стан.
37. Поняття примусової чи обов'язкової праці в рішеннях Європейського суду з прав людини.
38. Поняття праці, яка не підпадає під визначення «примусової чи обов'язкової».
39. Право на свободу в рішеннях Європейського суду з прав людини.
40. Поняття позбавлення волі та правомірні випадки позбавлення волі.
41. Співвідношення права на свободу та військової служби.
42. Застосування ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод щодо законного ув'язнення особи після її засудження компетентним судом та у випадку обґрунтованої підозри у вчиненні правопорушення.
43. Процесуальні гарантії при затриманні особи. Інші правомірні обмеження права особи на свободу в рішеннях Європейського суду з прав людини.
44. Право на справедливий судовий розгляд в рішеннях Європейського суду з прав людини.
45. Право на незалежний та неупереджений суд в практиці Європейського суду з прав людини.
46. Право на доступ до органів правосуддя. Можливі випадки обмеження права на суд.
47. Питання «розумного строку» розгляду справ у суді в рішеннях Європейського суду з прав людини.
48. Принцип публічності та обґрунтованості судових рішень.
49. Принципи презумпції невинуватості; допустимості доказів; права на привілеї проти самообвинувачення; права на правову допомогу в рішеннях Європейського суду з прав людини.
50. Доктрина зворотньої дії закону в практиці Європейського суду з прав людини.
51. Принцип *non bis in idem* (неможливості притягнення двічі за одне і теж саме діяння) в практиці Європейського суду з прав людини.
52. Право на повагу до приватного життя в рішеннях Європейського суду з прав людини.
53. Інформаційний аспект, фізичний, комунікативний, просторовий аспект права на повагу до приватного життя.
54. Право на самовизначення як частина права на повагу до приватного життя.
55. Право на сімейне життя та визначення сім'ї, права батьків та дітей у рішеннях Європейського суду з прав людини.
56. Свобода думки, совісті і віросповідання в рішеннях Європейського суду з прав людини.
57. Принцип відокремлення держави та церкви. Право на створення церковних організацій.
58. Свобода вираження поглядів у системі Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Випадки обмеження свободи вираження поглядів.
59. Свобода дотримуватись поглядів, одержувати та передавати інформацію та ідеї.
60. Мовні права як аспект свободи слова в практиці Європейського суду з прав людини.
61. Свобода вираження поглядів у політичній сфері.
62. Мистецька свобода, комерційне поширення інформації, академічна свобода в практиці Європейського суду з прав людини.
63. Свобода мирних зібрань та об'єднань в рішеннях Європейського суду з прав людини.
64. Свобода об'єднань як право на утворення об'єднання та внутрішню організацію його діяльності.
65. Захист прав профспілок в рішеннях Європейського суду з прав людини.
66. Право на об'єднання в політичні партії.
67. Право на вільні вибори в практиці Європейського суду з прав людини.
68. Право на голосування та кваліфікаційні вимоги до виборців.
69. Право бути обраним та кваліфікаційні вимоги до кандидатів в практиці Європейського суду з прав людини.

70. Захист права власності в рішеннях Європейського Суду з прав людини.
71. Концепція володіння. Правомірність позбавлення права володіння.
72. Контроль за використанням власності. Поняття громадського інтересу.
73. Позитивні обов'язки держави щодо захисту права власності.
74. Поняття пільг та привілеїв в практиці Європейського суду з прав людини. Захист права на пільги.
75. Забезпечення доступу до рішень Європейського суду з прав людини.
76. Порядок звернення рішення до виконання в частині виплати відшкодування.
77. Повноваження Державної виконавчої служби щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини.
78. Порядок виплати відшкодування.
79. Інші заходи індивідуального характеру, що вживаються на виконання рішення Європейського суду з прав людини.
80. Поняття та механізми вжиття державою заходів загального характеру на забезпечення виконання положень Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.
81. Повноваження органів державної влади щодо вжиття заходів загального характеру.
82. Правовий статус Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини.
83. Відповідальність за невиконання чи неналежне виконання рішення Європейського суду з прав людини.
84. Застосування судами Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини.
85. Порядок посилання на Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини. Застосування у сфері законодавства та в адміністративній практиці.
86. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи до неї як джерело права у кримінальному процесі.
87. Міжнародні договори України як джерело кримінального процесуального права України.
88. Застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні. Вимоги КПК України
89. Вплив на вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.
90. Практика Європейського суду з прав людини як джерело кримінального процесуального права України.
91. Зміст кримінального обвинувачення в сенсі статті 6 Конвенції (справа Гурепка проти України, Надточій проти України).
92. Принцип доступу до судового захисту в практиці Європейського суду з прав людини.
93. Інтерпретаційна діяльність Європейського суду з прав людини та її значення для кримінальних проваджень в Україні.
94. Загальновизнані міжнародні стандарти та принципи кримінального провадження в галузі прав людини.
95. Міжнародні стандарти, що застосовуються у кримінальному провадженні.
96. Практика ЄСПЛ та її роль у розкритті засад кримінального провадження.
97. Верховенство права (ст. 8 КПК, ст. 1 ЄКПЛ).
98. Законність (ст. 9 КПК, ст. ст. 5, 6, 7, 8 та ін. ЄКПЛ).
99. Рівність перед законом і судом (ст. 10 КПК, ст. 6, ст. 14 ЄКПЛ, Протокол № 12 до Конвенції).
100. Повага до людської гідності (ст. 11 КПК, ст. 3 ЄКПЛ).
101. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 12 КПК, ст. 5 ЄКПЛ).
102. Недоторканність житла чи іншого володіння особи (ст. 13 КПК, ст. 8 ЄКПЛ).

103. Таємниця спілкування (ст. 14 КПК, ст. 8 ЄКПЛ).
104. Невтручання у приватне життя (ст. 15 КПК, ст. 8 ЄКПЛ).
105. Недоторканність права власності (ст. 16 КПК, ст. 1 Першого протоколу).
106. Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень (ст. 21 КПК, ст. 6 ЄКПЛ).
107. Забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24 КПК, п. 4 ст. 5 та ст. 13 ЄКПЛ).
108. Допустимість обмеження прав людини. Тест на пропорційність.
109. Негативні та позитивні обов'язки держави в контексті засади поваги до людської гідності.
110. Правові засади застосування практики Європейського суду з прав людини в кримінальному судочинстві.
111. Напрями удосконалення засад кримінального провадження відповідно до міжнародних стандартів прав людини.
112. Поняття обвинувачення у практиці ЄСПЛ.
113. Зобов'язання щодо розслідування у практиці ЄСПЛ.
114. Запобіжні заходи у практиці ЄСПЛ: ключові аспекти.
115. Поняття «обґрунтована підозра» у практиці ЄСПЛ.
116. Види запобіжних заходів за кримінальним процесуальним законодавством України: особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою; «спеціальні» види запобіжних заходів під час застосування особливих порядків кримінального провадження.
117. Підстави для застосування запобіжних заходів у контексті практики ЄСПЛ.
118. Збір доказів у практиці ЄСПЛ: ключові аспекти.
119. Закінчення та завершення досудового розслідування у практиці ЄСПЛ.
120. Формування концепції ефективного розслідування. Ознаки ефективного розслідування: незалежність, об'єктивність, ретельність, вчасність.
121. Правомірні обмеження права особи на свободу.
122. Особливості справ ЄСПЛ за статтями 5, 8 Конвенції щодо України (аналіз стадії досудового розслідування).
123. Обов'язок проведення ефективного розслідування загибелі особи в контексті практики ЄСПЛ щодо України.
124. Практика Європейського суду з прав людини та «негласні слідчі дії».
125. Особливості розгляду кримінального провадження судом I інстанції та перегляду судових рішень у національному законодавстві.
126. Автономне тлумачення термінів: «суд»; «суд встановлений законом». «незалежність суду» «безсторонність» «зала судових засідань».
127. Практика ЄСПЛ щодо питань відкритого та гласного судового засідання.
128. Практичні аспекти доказування у суді (згідно практики ЄСПЛ).
129. Право на незалежний та неупереджений суд (справа Шмалько проти України).
130. Критерії допустимості доказів (справ Едвардс та Льюїс проти Великої Британії).
131. Стандарт «поза розумним сумнівом».
132. Реалізація захисту під час судового розгляду. Забезпечення права на захист у кримінальному процесі із урахуванням практики ЄСПЛ.
133. Судові документи. Вирок. Необхідність наведення мотивів (у практиці ЄСПЛ).
134. Призначення покарання у практиці ЄСПЛ.
135. Ніякого покарання без закону (поняття та тлумачення його ЄСПЛ).
136. «Non bis in idem».
137. Практика ЄСПЛ щодо права на апеляційне та касаційне провадження у кримінальному провадженні.
138. Публічність та обґрунтованість судових рішень (справа Претто проти Італії).
139. Доктрина «четвертої» інстанції та вимога обґрунтованості судових рішень
140. Право мати достатньо часу і можливостей для підготовки свого захисту (справ Галстян проти Вірменії).

141. Визнання доказів недопустимими за національним законодавством.
142. Доктрина «плодів отруєного дерева».
143. Провокація злочину: тест на встановлення.
144. Правове регулювання доктрини «плодів отруєного дерева» у КПК України та її співвідношення з «теорією неминучого виявлення».
145. Критерії «провокації злочину» визначені у практиці ЄСПЛ.
146. Критерії розумності строку у практиці Європейського суду з прав людини.
147. Сфера застосування права на справедливий судовий розгляд у кримінальному провадженні.
148. Незалежний і безсторонній суд, встановлений законом (практика Європейського суду з прав людини та національний контекст).
149. Дозволені підстави позбавлення свободи відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
150. Право на свободу та особисту недоторканність: зміст та межі у контексті практики Європейського суду з прав людини.
151. Забезпечення таємниці спілкування при здійсненні кримінального провадження (у контексті практики Європейського суду з прав людини).
152. Обмеження доступу до персональних даних, інформації про приватне життя особи у кримінальному провадженні.
153. Концепція «житла» в розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
154. Розслідування поганого поведіння: цілі, підстави та форми.
155. Обов'язок проведення ефективного розслідування загибелі особи в контексті практики ЄСПЛ.
156. Встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, як підстава для перегляду судових рішень.
157. Етапи та результати провадження з перегляду судових рішень на підставі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань.
158. Допустимість обмеження прав людини. Тест на пропорційність.
159. Принцип «мінімального рівня жорстокості».
160. Заборона смертної кари відповідно до Протоколу № 6 Конвенції.
161. Принцип правової визначеності в практиці ЄСПЛ.

1.5.2. Приклад екзаменаційного білету

1. Порядок формування Європейського суду з прав людини.
2. Право на життя в рішеннях Європейського суду з прав людини.
3. Поняття «обґрунтована підозра» у практиці ЄСПЛ.

2. Схема нарахування балів

2.1. Нархування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

2.2. Обсяг балів, здобутих студентом під час лекцій з навчальної дисципліни, обчислюється у пропорційному співвідношенні кількості відвіданих лекцій і кількості лекцій, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатками 1 і 2 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 10 лекційних занять за денною формою навчання.

Отже, студент може набрати під час лекцій таку кількість балів:

№ з/п	Форма навчання	Кількість лекцій за планом	Кількість відвіданих лекцій								
			1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Денна	17	0,5	1	1,7	2,3	3	3,6	4	4,6	5,2
			10	11	12	13	14	15	16	17	
			6	6,6	7,2	7,8	8,4	9	9,5	10	

2.3. Обсяг балів, здобутих студентом під час семінарських занять, обчислюється за сумою балів, здобутих під час кожного із занять, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатком 3 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 8 семінарських занять за денною формою навчання. За результатами семінарського (практичного, лабораторного) заняття кожному студенту до відповідного документа обліку успішності виставляється кількість балів від 0 до 5 числом, кратним 0,5, яку він отримав протягом заняття. Критерії поточного оцінювання знань студентів наведені у п.4.3.8. Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права (затвердженого 29 травня 2017 року, протокол № 14).

2.4. Перерозподіл кількості балів в межах максимально можливої кількості балів за самостійну роботу студентів та виконання індивідуальних завдань, наведено в наступній таблиці:

№ з/п	Назва завдання	Усього балів
	Виконання завдань за темами 1-10:	
1.	Складення двох таблиць із практикою Суду	2

2.	Складення пакету документів за фабулою справи	8
	Виконання завдань за темами 11-15:	10
	Усього балів	20

2.5 На семестровий контроль з кожної навчальної дисципліни відводиться 30 балів. Шкала визначення балів за результатами семестрового контролю подана у табл.

Шкала
визначення балів за результатами семестрового контролю

Кількість балів за результатами семестрового контролю	Рівень знань студента	Критерії оцінювання
27-30	високий	Студент правильно, повно та аргументовано розкрив питання, продемонстрував вміння самостійно аналізувати теоретичний матеріал, правильно та аргументовано вирішив завдання практичного характеру, володіє термінологією і викладає матеріал чітко і логічно.
24,5-26,5	достатній	Студент достатньо повно розкрив суть питання, володіє термінологією, але назвав не всі риси, ознаки або види явища, процесу, інституту, теорії, категорії, проблеми, не до кінця розкрив зміст понять, допустив деякі неточності, які були виправлені ним при відповідях на додаткові питання і не вплинули на правильне розуміння змісту.
22,5-24		Студент у цілому розкрив суть питання, відповідає аргументовано і загалом правильно, володіє термінологією, але назвав не всі теорії, функції, риси явища, інституту, процесу, допустив декілька помилок, які не вплинули на їх правильне розуміння.
20,5-22	середній	Студент не до кінця розкрив основний зміст питання, деякі суттєві риси, явища, поняття. Проблеми розкрив частково, допустив певні помилки та неточності, які свідчать про його неповне розуміння сутності питання, в основному володіє термінологією.
18-20		Студент не до кінця розкрив зміст питання, не повністю визначив його істотні аспекти: риси, функції, види, форми тощо, допустив помилки принципового характеру, недостатньо володіє термінологією.
10,5-17,5	низький	Студент не достатньо розкрив зміст питання, не вміє його аналізувати і не може послідовно і логічно викласти, допустив суттєві помилки, не володіє термінологією.
0-10		Студент не розкрив зміст питання, не зумів його аналізувати і послідовно і логічно викласти, допустив хибні думки, не володіє термінологією.

Підсумовування балів за результатами вивчення навчальної дисципліни здійснюється після складання семестрового контролю. Семестрова оцінка з навчальної дисципліни обчислюється шляхом додавання набраних студентом балів з поточного та семестрового контролю, а також додаткових балів. Семестрова оцінка виставляється у відомості обліку

успішності, індивідуальному навчальному плані та заліковій книжці студента, при чому вона не може перевищувати 100 балів.

2.6 У разі отримання за результатами вивчення навчальної дисципліни (поточного і підсумкового контролю) 34 або менше балів (оцінка F за шкалою ЄКТС) студент зобов'язаний повторно вивчити дисципліну в наступному навчальному періоді. У разі отримання за результатами вивчення навчальної дисципліни (поточного і підсумкового контролю) 35-59 балів (оцінка FX за шкалою ЄКТС) студент має право повторно пройти підсумковий контроль двічі: перший раз перескладання викладачеві, другий раз перескладання комісії.

3. Рекомендовані джерела

Тема 1

1. Andrii Ivanytskyi, Olena Cherniak. Appeal to the European Court of Human Rights as a form of protection of civil rights. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 2 (Vol. 3). P. 42-48.
2. Белоусов Ю. Л., Блага А. Б., Житний О. О., Захаров Є. Ю., Кобзін Д. О., Мармазов В. Є. Застосування Європейської конвенції з прав людини та практики суду в діяльності органів внутрішніх справ України / Ю. Л. Белоусов, А. Б. Блага, О. О. Житний, Є. Ю. Захаров, Д. О. Кобзін, В. Є. Мармазов. К. : Цифра, 2008. 324с.
3. Битяк Ю. П., Яковюк І.В. Права і свободи людини в умовах глобалізації. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 80–93.
4. Бурлак О. В. Міжнародні стандарти щодо статусу і функціонування національних установ із захисту і заохочення прав людини : монографія. Іван-Франківськ : Симфонія форте, 2012. 212 с.
5. Дослідження практики Європейського суду з прав людини для визначення Національних стандартів компенсацій порушення державою прав людини. Інформаційно-аналітичний звіт / М. Гнатовський, А. Федорова, К. Красовський, О. Власенкова. К. : Атіка, 2011. 184 с.
6. Іваницький А.М. Юридична особа як суб'єкт звернення до Європейського суду з прав людини. *Правова позиція*. 2020. № 2 (27). С. 147-151.
7. Ільченко І. М. Імплементация Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентного права Європейського суду з прав людини: міжнародно правовий аналіз практики держав. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2009. № 15. С. 311-318.
8. Кампо В. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Конституційний Суд України (окремі аспекти міжнародно-конформного тлумачення Конституції України). *Право України*. 2010. № 10. С. 186-198.
9. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 року / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
10. Мармазов В. Є. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод в юриспруденції Європейського суду з прав людини. К. : Юридична книга, 2002. 400 с.
11. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.
12. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: Указ від 19.10.1973 № 2148. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2148-08/card6#Public>

Тема 2

1. Дослідження практики Європейського суду з прав людини для визначення Національних стандартів компенсацій порушення державою прав людини. Інформаційно-

аналітичний звіт / М. Гнатовський, А. Федорова, К. Красовський, О. Власенкова. К. : Атіка, 2011. 184 с.

2. Європейський суд з прав людини: Організація, діяльність, процес / В.В. Лутковська (відп.ред.), І. Шевчук (упоряд.). К. : Праксіс, 2005. 166 с.

3. Європейський Суд з прав людини: організація, процедура, правила звернення / Міністерство юстиції України. К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2000. 16 с.

4. Європейський суд з прав людини: Рішення щодо України / Міністерство юстиції України. К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2000. 96с.

5. Кампо В. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Конституційний Суд України (окремі аспекти міжнародно-конформного тлумачення Конституції України). Право України. 2010. № 10. С. 186-198.

6. Клименко О. М. Як звернутися до Європейського Суду з прав людини / Центр правових досліджень. К. : Видавець Фурса С.Я., 2006. 64с.

7. Регламент Європейського суду з прав людини зі змінами від 5 жовтня 2015 р. URL : http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf.

8. Мармазов В.Є., Піляєв І.С. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції : Навчальний посібник. / ред. Ю.С. Шемшученко. -К.: Юридична книга, 2000. 472 с.

9. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.

10. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук Вид. 2-е, виправ., доп. К. : Реферат, 2007. 848 с.

Тема 3

1. Дмитриченко І. В. Звернення громадян та неурядових організацій до Європейського суду з прав людини: навч.-практ. посібник / Національний ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова; Благодійний фонд "Центр правової освіти" Миколаїв : Атол, 2006. 59с.

2. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / Спілка адвокатів України ; Рада Європи; Міжнародний центр з юридичного захисту прав людини / О.Л. Жуковська (уклад.і наук.ред.). К. : ЗАТ "Віпол", 2004. 960с.

3. Європейський суд з прав людини: Організація, діяльність, процес / В.В. Лутковська (відп.ред.), І. Шевчук (упоряд.). К. : Праксіс, 2005. 166с.

4. Європейський Суд з прав людини: організація, процедура, правила звернення / Міністерство юстиції України. К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2000. 16с.

5. Капустинський В. А. Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і дотримання державами стандартів захисту прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2006. 23 с.

6. Клименко О. М. Як звернутися до Європейського Суду з прав людини / Центр правових досліджень. К. : Видавець Фурса С.Я., 2006. 64с.

7. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.

8. Паліюк В. Практика застосування судами України конвенції про захист прав людини та основних свобод / В. Паліюк // Юстиніан. URL: www.justinian.com.ua/article.php?id=248.

9. Практичний посібник щодо прийнятності заяв. Рада Європи. Європейський суд з прав людини. 2014. 128 с.

10. Регламент Європейського суду з прав людини зі змінами від 5 жовтня 2015 р. URL : http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf.

Тема 4

1. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини: навч. посібник. К.: Алерта, 2016. 413 с.
2. Завгородній В. А. Рішення Європейського Суду з прав людини як акти тлумачення норм конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / редкол. Ю.М. Бисага, Д.М. Белов, С.Б. Булеца та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 29–33.
3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 року / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. Макбрайд Дж. Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини. Центр суддівських студій. Міжнародний фонд. URL: [http://www.judges.org.ua/article/semi nar21-1.htm](http://www.judges.org.ua/article/semi%20nar21-1.htm)
5. Мармазов В. Є. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод в юриспруденції Європейського суду з прав людини. К. : Юридична книга, 2002. 400 с.
6. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.
7. Особливості застосування рішень Європейського суду з прав людини при розгляді цивільних справ: навч. посібник / У. Б. Андрусів, О. Б. Верба-Сидор, Ю. В. Верхола та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 404 с.
8. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: Указ від 19.10.1973 № 2148. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2148-08/card6#Public>

Тема 5

1. Дослідження практики Європейського суду з прав людини для визначення Національних стандартів компенсацій порушення державою прав людини. Інформаційно-аналітичний звіт / М. Гнатовський, А. Федорова, К. Красовський, О. Власенкова. К. : Атіка, 2011. 184 с.
2. Завгородній В. А. Рішення Європейського Суду з прав людини як акти тлумачення норм конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / редкол. Ю.М. Бисага, Д.М. Белов, С.Б. Булеца та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 29–33.
3. Завгородній В. А. Рішення Європейського Суду з прав людини як акти тлумачення норм конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / редкол. Ю.М. Бисага, Д.М. Белов, С.Б. Булеца та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 29–33.
4. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 року / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Мармазов В. Є. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод в юриспруденції Європейського суду з прав людини. К. : Юридична книга, 2002. 400 с.
6. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.
7. Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України) : навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2013. 376 с.
8. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про

громадянські і політичні права: Указ від 19.10.1973 № 2148. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2148-08/card6#Public>

Тема 6

1. Дослідження практики Європейського суду з прав людини для визначення Національних стандартів компенсацій порушення державою прав людини. Інформаційно-аналітичний звіт / М. Гнатівський, А. Федорова, К. Красовський, О. Власенкова. К. : Атіка, 2011. 184 с.

2. Завгородній В. А. Рішення Європейського Суду з прав людини як акти тлумачення норм конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / редкол. Ю.М. Бисага, Д.М. Белов, С.Б. Булеца та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 29–33.

3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 року / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

4. Мармазов В. Є. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод в юриспруденції Європейського суду з прав людини. К. : Юридична книга, 2002. 400 с.

5. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.

6. Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України) : навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2013. 376 с.

7. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: Указ від 19.10.1973 № 2148. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2148-08/card6#Public>

8. Пушкар П. В. Заборона катувань та інші форми жорстокого поводження чи покарання: застосування практики Європейського суду з прав людини. Європейський суд з прав людини. Судова практика. Вип 1. К., 2011. С. 50–116.

9. Червяцова А. О. Право на життя та заборона катувань у рішеннях Європейського суду з прав людини: аналіз судової практики за статтею 2 і 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Навчальний посібник/ А. О. Червяцова. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 308 с.

Тема 7

1. Довідник із застосування статті 5 –Право на свободу та особисту недоторканність. URL : https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf

2. Дослідження практики Європейського суду з прав людини для визначення Національних стандартів компенсацій порушення державою прав людини. Інформаційно-аналітичний звіт / М. Гнатівський, А. Федорова, К. Красовський, О. Власенкова. К. : Атіка, 2011. 184 с.

3. Завгородній В. А. Рішення Європейського Суду з прав людини як акти тлумачення норм конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / редкол. Ю.М. Бисага, Д.М. Белов, С.Б. Булеца та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 29–33.

4. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 року / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

5. Мармазов В. Є. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод в юриспруденції Європейського суду з прав людини. К. : Юридична книга, 2002. 400 с.

6. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.

7. Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України) : навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2013. 376 с.

8. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: Указ від 19.10.1973 № 2148. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2148-08/card6#Public>

Тема 8

1. Дослідження практики Європейського суду з прав людини для визначення Національних стандартів компенсацій порушення державою прав людини. Інформаційно-аналітичний звіт / М. Гнатівський, А. Федорова, К. Красовський, О. Власенкова. К. : Атіка, 2011. 184 с.

2. Завгородній В. А. Рішення Європейського Суду з прав людини як акти тлумачення норм конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / редкол. Ю.М. Бисага, Д.М. Белов, С.Б. Булеца та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 29–33.

3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 року / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

4. Мармазов В. Є. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод в юриспруденції Європейського суду з прав людини. К. : Юридична книга, 2002. 400 с.

5. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.

6. Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. URL : https://unba.org.ua/assets/uploads/1259d4263dac852ef056_file.pdf

7. Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України) : навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2013. 376 с.

8. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: Указ від 19.10.1973 № 2148. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2148-08/card6#Public>

Тема 9

1. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини: навч. по-сібник. К.: Алерта, 2016. 413 с.

2. Завгородній В. А. Рішення Європейського Суду з прав людини як акти тлумачення норм конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / редкол. Ю.М. Бисага, Д.М. Белов, С.Б. Булеца та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 29–33.

3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 року / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

4. Мармазов В. Є. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод в юриспруденції Європейського суду з прав людини. К. : Юридична книга, 2002. 400 с.

5. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2003р. // Відомості Верховної Ради України. 2006. №30. Ст. 260.
7. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: Указ від 19.10.1973 № 2148. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2148-08/card6#Public>
8. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Науково-практичний коментар до Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини". / Фурса С. Я., Фурса Є. І. К. : Видавець Фурса С.Я., 2007. 52с.
9. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Щербак С. В. Закони України "Про державну виконавчу службу", "Про виконавче провадження", "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини": науково-практ. коментар / Центр правових досліджень Фурси / Світлана Ярославівна Фурса (заг.ред.) К. : Видавець Фурса С.Я.; КНТ, 2008. 1169с.
10. Щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини: Лист Департаменту державної виконавчої служби від 24.07.2006 р. URL :: <http://zakon.nau.ua/doc/>

Тема 10

1. Іваницький А. М. Правова природа майна юридичних осіб у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. 2018. Т. 29(68), № 2. С. 25-29.
2. Іваницький А.М. Правомірне втручання у право власності юридичних осіб в практиці Європейського суду з прав людини. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 2. С. 79–82. URL: http://www.pap.in.ua/2_2018/21.pdf
3. Завгородній В. А. Рішення Європейського Суду з прав людини як акти тлумачення норм конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / редкол. Ю.М. Бисага, Д.М. Белов, С.Б. Булеца та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 29–33.
4. Застосування Європейської конвенції з прав людини при розгляді в судах господарських справ: посібник для суддів / І. Ліщина, Т. Фулей, Х. Хембах. К.: Істина, 2011. 208 с.
5. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 року / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
6. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.
7. Паліюк В. П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод / В. П. Паліюк К. : Фенікс, 2004. 263с.
8. Паліюк В. П. Особливості застосування судами України конвенції про захист прав людини та основних свобод: Навч.-практ. посібник / Паліюк В. П. / Благодійний фонд "Центр правової освіти" Миколаїв : Атол, 2003. 130с.
9. Паліюк В. Практика застосування судами України конвенції про захист прав людини та основних свобод / В. Паліюк // Юстиніан. URL: [www.justinian.com.ua /article.php?id=248/](http://www.justinian.com.ua/article.php?id=248/)
10. Право на суд у цивільному судочинстві: монографія. Х.: Слово, 2015. 281 с.
11. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: Указ від 19.10.1973 № 2148. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2148-08/card6#Public>

Тема 11.

1. Горпинюк О. П. Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у кримінальних провадженнях в Україні: навч.-метод. посіб.; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 223 с.
2. Драгоненко А. Дія Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї через практику Європейського Суду з прав людини як міжнародно-правового джерела кримінального права України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 4. С. 131-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2018_4_26
3. Зубар В. Національне кримінально-процесуальне законодавство та Європейська конвенція з прав людини і основних свобод. *Право України*. 2004. № 8. С. 93-95
4. Коломієць Н. В. Щодо захисту прав, передбачених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, у кримінальному судочинстві *Юрид. вісн. Повітр. і косм. право* : Наук. пр. Нац. авіац. ун-ту. 2019. № 1. С. 167-171
5. Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права: матеріали круг. столу (м. Дніпро, 24 листоп. 2017 р.). Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, Каф. теорії та історії держави і права ; уклад.: д-р юрид. наук, доц. Кучук А. М., канд. юрид. наук, доц. Орлова О. О. Дніпро : Ліра ЛТД, 2017. - 99 с.
6. Слінько С. В. Кримінальний процес у руслі Європейської конвенції з прав людини. *Форум права*. 2011. № 2. С. 848-852. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
7. Хім'як Ю. Б.. Гармонізація кримінального права України з практикою Європейського суду з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2011. 19 с.
8. Юрчишин В. Д. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського Союзу у кримінальному провадженні: окремі аспекти. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2013. Вип. 1. С. 278-286. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2013_1_29
9. Ягунов Д. Практика Європейського суду з прав людини. Питання кримінального судочинства. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Одеса : Фенікс, 2015. 382 с.

Тема 12.

1. Дем'яненко Ю. І. Окремі аспекти значення конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини для розуміння приватного життя як об'єкта кримінально-правової охорони. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. № 4. С. 131-135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2013_4_27
2. Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини. Уклад. Ю. Зайцев, О. Павліченко. К. : Український Центр Правничих Студій, 2001. 192 с.
3. Кучинська О. П., Фулей Т. І., Бараннік Р. В. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини: монографія Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. 227 с.
4. Право на життя в контексті кримінального провадження: практика Європейського суду з прав людини та законодавство України: наук.-практ. посіб. Уклад.: А. В. Столітній та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук А. В. Столітнього. Харків : Право, 2019. 185 с.
5. Право на свободу та особисту недоторканність: практика Європейського суду з прав людини та законодавство України: наук.-практ. посіб. Уклад.: Ю. Г. Севрук та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук А. В. Столітнього та канд. юрид. наук М. В. Рябенко. Херсон : Гельветика, 2019. 444 с.
6. Фулей, Тетяна Іванівна. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя. Вид. 2-ге, випр. Київ : ВАІТЕ, 2016. 178 с.
7. Юдківська Г. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейському суду з прав людини : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2008. 20 с.

Тема 13.

1. Афанасьєв В. В. Проблеми відповідності спеціального кримінального провадження (in absentia) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Юрист України*. 2018. № 1. С. 35-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uy_2018_1_8
2. Белоусов Ю. Л. та ін. Застосування Європейської конвенції з прав людини та практики суду в діяльності органів внутрішніх справ України. К. : Цифра, 2008. 324 с.
3. Брич Л. Застосування практики Європейського суду з прав людини щодо кримінального процесуального доказування торгівлі людьми: монографія. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 239 с.
4. Бутенко С. Ю. Імплементация рішень Європейського суду з прав людини у кримінальне процесуальне законодавство України у частині регламентації досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Донец. юрид. ін-т. Донецьк, 2013. 251 арк.
5. Гузела М. Проблема затримання як заходу кримінального процесуального примусу: забезпечення прав затриманого в світлі ст.5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2020. Т. 7, № 4. С. 238-245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2020_7_4_36
6. Заїка С.О. Строки у кримінальному процесі України в контексті європейських стандартів : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2006. 19 с.
7. Шаповалова І. С. Застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні: дис. ... д-ра філософії в галузі знань 08 Право : спец. 081; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2020. 273 арк.

Тема 14.

1. Бойко О. В. Право на справедливий судовий розгляд як конвенційний стандарт кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2020. Вип. 43. С. 172-175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2020_43_40
2. Волошанівська Т. В. Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду: монографія Одеса: Букаєв Вадим Вікторович [вид.], 2020. 269 с.
3. Коруч У. З. Міжнародно-правовий захист права на справедливий судовий розгляд в практиці Європейського суду з прав людини та правозастосовна практика України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2015. 21 с.
4. Фідря Ю. Право на оскарження судових рішень у кримінальних справах у світлі норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1. С. 178-183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2016_1_36
5. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посіб. для суддів. 2-ге вид., випр., допов. Київ : б. в., 2015. 207 с.

Тема 15.

1. Байрачна Л. К., Бурдай Ю. Ю. Загально-правова сутність доктрини плодів отруєного дерева як основного аспекту в системі інституту допустимості доказів. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Юридичні науки. 2021. № 12. С. 52-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjiu_2021_12_8
2. Гладун О. З. та ін. Провокація вчинення злочину: практика Європейського суду з прав людини та національних судів: наук.-практ. посіб.; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2019. 117 с.

3. Зубрицька М. В. Провокація злочину у правових позиціях Європейського суду з прав людини та у національній судовій системі. *Альманах права*. 2020. Вип. 11. С. 334-339. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2020_11_58
4. Макода В. Є. Застосування доктрини «плодів отруєного дерева» у кримінальному провадженні. Теоретичні та практичні аспекти. *Держава та регіони. Сер. Право*. 2022. № 1. С. 148-152.
5. Моцний Д. О., Давиденко С. В. Провокація вчинення злочину при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій у контексті захисту прав людини. *Форум права*. 2018. № 2. С. 90–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
6. Сіренко О. В., Дорошенко Ю. І., Барановська В. В. Формування недопустимості доказів у контексті доктрини «плодів отруєного дерева». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2021. Вип. 63. С. 261-265. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2021_63_47
7. Циганюк Ю. В. Доктрина «плодів отруйного дерева» у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 2. С. 54-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2019_2_8
8. Шульгін С. О. Провокація (підбурювання) особи на вчинення злочину працівниками правоохоронного органу як підстава для закриття кримінального провадження або постановлення виправдувального вироку. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 96-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2017_1_14

4. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://fidic.org/>
2. <http://vdkn2.tail.ru/site/ru/international-freight-transportation/carriage-documents>
3. <http://www.ccu.gov.ua/>
4. <http://www.imf.org/external/russian/>
5. <http://www.rada.gov.ua>
6. <http://www.ucci.org.ua>
7. <http://www.unidroit.org/news>
8. <https://minjust.gov.ua>
9. <https://rada.gov.ua/>
10. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/>
11. <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/ukr&c>
12. <https://www.venice.coe.int/webforms/events/>
13. <https://www.wto.org/>
14. <https://hudoc.echr.coe.int/>

Рекомендовані онлайн курси (неформальна освіта):

- Admissibility criteria in applications submitted to the European Court of Human Rights - <https://help.elearning.ext.coe.int/course/view.php?id=1671>
- Introduction to the ECHR and the ECtHR - <https://help.elearning.ext.coe.int/course/view.php?id=1663>
- Pre-trial investigation and the ECHR - <https://help.elearning.ext.coe.int/enrol/index.php?id=1750>
- Right to Liberty and Security - <https://help.elearning.ext.coe.int/enrol/index.php?id=1783>
- Right to Respect for the Private and Family Life - <https://help.elearning.ext.coe.int/enrol/index.php?id=1890>
- Європейський механізм захисту прав людини. - <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra+HR101+hr101/about>
- Європейський механізм захисту прав людини. Частина 2 - <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra+HR201+hr201/about>
- Права людини в дії - <https://vumonline.ua/course/human-rights/>